Beknopte beschryving nevens eene naauwkeurige afgezette kaart der Zeven Vereenigde Nederlanden

Willem Albert Bachiene

bron

W.A. Bachiene, *Beknopte beschryving nevens eene naauwkeurige afgezette kaart der Zeven Vereenigde Nederlanden*. Dirk onder de Linden en zoon, Amsterdam 1793

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/bach005bekn01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

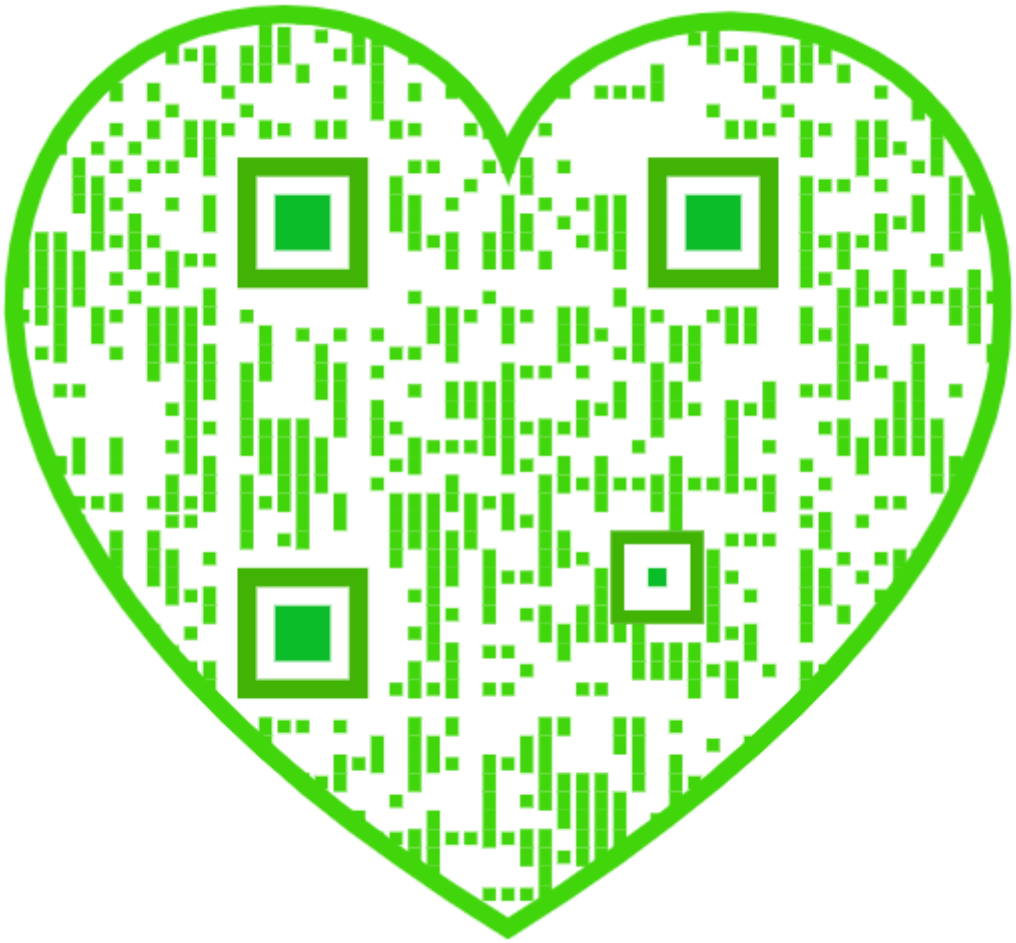

Beknopte beschryving van de Zeven Vereenigde Nederlanden.

§. I.

Dit *geheele Land*, waar van wy de beschryving hier beginnen, is allermeest bekend met den *naam* NEDERLAND of NEERLAND, dat by verkorting zo veel zegt als *Neder-Duitschland*, (in 't Latyn *Germania Inferior*) in onderscheiding van *Opper-of Hoog-Duitschland* (*Germania Superior*) waar toe wel eer, toen de *Rhynstroom* nog by, 't dorp *Katwyk* uitwaterende, de scheiding tusschen *Duitschland* (*Germania*) en *Frankryk* (*Gallia*) maakte, gedeeltelyk behoort heeft; dewyl 't wegens de afhelling van den grond, de zeewaards aanliggende Landen altoos eigen, veel *laager* is dan *Opper-Duitschland*, zo als ook blykt uit den afloop der Rivieren, die door dit land naar de Zee vloeijen.

Die in aanmerking neemen de *byzondere deelen*, uit welken dit Land bestaat, zyn gewoon 't *meervoudige* te gebruiken, en te zeggen *NEDERLANDEN:* als behelzende (zo men ze alle gezamentlyk neemt) *Groningerland*, *Friesland*, *Overyssel*, *Drenthe*, *Gelderland*, *Utrecht*, *Holland*, *Zeeland*, *Brabant*, *benevens Mechelen*, *en Antwerpen*, *Vlaanderen*, *Artois*, *Henegouwen*, *Namen*, *Limburg en Luxemburg.*

§. II.

Alle *deze Landen* worden ten Oosten door 't *Duitsche Ryk* ingesloten, zynde de deelen die 'er 't naast aanraaken, '*t Vorstendom Oost-Friesland*, '*t Bisdom Munster*,

'*t Graafschap Benthem*, '*t Hertogdom Kleef*, '*t Vorstendom Meurs*, '*t Hertogdom Gulik*, en de *Aartsbisdommen Keulen* en *Trier.* Hoewel ook *een gedeelte* van 't Duitsche Ryk, namelyk 't Prins- en Bisdom *Luikerland*, 'er midden in en door geslingert ligt.

Ten Zuiden grenzen de *Nederlanden* aan *Frankryk*, en in 't byzonder aan de Provincien, *Picardie*, *Champagne en Lotheringen.*

Doch voor 't overige worden zy bespoeld door de NOORD-ZEE, aan welke veele derzelve onmiddelyk paalen, maar andere door middel van de *Zuider-Zee*, die als een boezem of baay uit de Noord-Zee voortkomt; waar by ook alle de overige, die anders geheel van deeze Zeeën zouden afgezonderd zyn, egter *gemeenschap* met dezelven hebben, door groote en bevaarbaare *Rivieren.*

Door deze gelegenheid hebben alle die Landen niet alleen het voordeel der *visscheryen*, maar ook, dewyl de *Noord-Zee* ter eene zyde door de *Zont* met de *Oost-Zee*, en ter andere zyde door 't *Kanaal* (de Hoofden) met den *grooten Atlantischen Oceäan* vereeniging heeft, zoo staat daar door van hier de weg open naar *alle gewesten* der geheele aarde, om met derzelver ingezetenen eenen *sterken koophandel* te konnen dryven, door de *scheepvaart.*

§. III.

Dewyl nu de gemeenste *hanteering* der inwooners eens lands afhangt van deszelfs *gelegenheid*, zo wel als van deszelfs eige *grond-gesteltenis*, zo ziet men hier de ware *reden*, waarom de gemeenste *hanteering der Nederlanders* in den KOOPHANDEL bestaat.

Hoewel hier ook by komt, dat de Nederlanders naar gelang hunner *ongemeene volkrykheid*, geene genoegzame uitgestrektheid van grond bezitten, om *al hunnen nooddruft* van hunnen eigenen bodem te konnen ontvangen, en daar door tot de noodzaaklykheid gebragt zyn, om van elders te haalen, 't geen hen in hun eigen land ontbreekt.

Zy zyn wegens de *gelykheid van den grond* (immers aan de meeste oorden) wel genoeg voorzien van *vette weilanden* voor 't Veê, dat vereischt wordt om hen 't *zuivel* te beschikken: Boter en Kaas zyn hier zo overvloedig, dat by aldien geen *sterfte* onder de *runder-beesten*, met welke de regtvaerdige God, onder veele andere plaagen, ons sedert eenige jaaren zo bitter bezogt heest, dit verhinderde, de ingezetenen daar van voor

zich zelven niet alleen genoeg zouden hebben, maar daar van ook in groote menigte aan *hunne gebuuren konnen mededeelen.*

Ook heeft men in deeze landen geen gebrek aan veelerhande soort van de smaaklykste *boomvrugten.*

Doch zy leveren niet zo veel voorraad van *Koorn* uit als de ingezetenen van nooden hebben, want schoon dit wel in eenige Provincien, als *Gelderland*, *Zeeland*, *Brabant*, *Vlaanderen* en *Artois* zeer weelderig groeit, zo kan dit egter niet toereiken, om de behoeftens van zo veele inwooners, ook van de andere Provincien, te vervullen, waarom 't Koorn dan ook Jaarlyks uit *Lyfland*, *Koerland*, *Pruissen* en *Poolen*, over de *Oost-Zee* moet worden aangevoerd.

Daar benevens heeft men in ons land geen *Goud- of Zilvermynen*, niet veel *Yzer*, *Koper*, *Tin* of *Lood*, geen genoegzaam *Hout*, noch andere *Scheepsgereedschappen*, van gelyke geen *Wol* genoeg, noch *Zyde* noch andere *Klederstoffen*; geen *Wynen*, *Speceryen*, en andere noodwendigheden, die derhalven uit andere landen herwaards moeten overgebragt worden.

§. IV.

Belangende de RIVIEREN, die (gelyk gezegt is) de landschappen, welke van de Zee eenigzins verwyderd zyn, echter met dezelve gemeenschap doen hebben, zo heeft men de *Hoofdrivieren* te ondersche den van derzelver ARMEN en TAKKEN, De *Hoofdrivieren*, die dezelve bewateren, zyn deze drie: de *RHYN*, *MAAS* en *SCHELDE.*

De RHYN, welke in *Zwitserland*, of eigentlyk *Graubunderland*, by 't gebergte St. *Crispalt* ontspringende, van daar door *Duitschland* stroomt, begint eerst onzen bodem te betreeden by *Schenkeschans*, loopende voor by *Arnhem*, *Wageningen* en *Rheenen* tot *Wyk by Duurstede*, van waar hy zich Noord-West-waards plag te wenden langs *Utrecht*, *Woerden* en *Leiden*, en in Zee te storten by 't dorp *Katwyk.* Doch deze oude *mond* is, zo als HADR. JUNIUS (*Hist Batav. p.* 107.) uit de vroegere Chronyken aanhaalt, in den jaare 860, door eenen *sterken stormwind*, die tot zyn gevolg hadde eene gansche overstrooming van *Holland*, door de duinen toegestopt; neemende 't *Rhynwater* sedert, hoewel onder eenen anderen naam, te weeten van *de Lek*, zynen stroom langs *Kuilenburg*,

Vianen en *Schoonhoven tot Krimpen*, daar het in de *Maas* stort; terwyl van deszelfs voorigen loop, die zich te *Wyk* daarvan afscheidt, niet dan een smal water, 't welk tot een *trekvaart* dient, is overgebleven, 't welk echter nog den *naam Rhyn* blyft behouden tot op den huidigen dag.

Deeze LEK is derhalven niet verder te erkennen, dan voor eenen *arm* van den *Rhynstroom*.

Doch behalven deeze verdeelt zich de *Rhyn* in nog twee *andere armen*, namelyk de WAAL en YSSEL.

De WAAL zonderde voorheen zich van den *Rhyn* af even *boven Schenkeschans*, maar sints de doorgraaving van dat berugte Kanaal, gemeenlyk 't *Pandersche gat* genoemd, in 1701, by 't dorp *Panderen* of *Pannerden*, en gaat langs *Nimmegen*, *Thiel* en *Bommel*, waar na zy zich by de Schans *Loevestein* vereenigt met de *Maas*.

De YSSEL zou eigentlyk gesprooken een *Hoofdriviertjen* op zich zelven zyn, 't welk zynen oorsprong neemt in 't Munstersche gebied: doch door een *grift* die van een weinig boven *Arnhem* tot aan *Doesburg* gaat, (van zeer vroege tyden aangelegt door den *Romeinschen Veldheer* DRUSUS, om daar door de *Veluwe*, 't *Sticht van Utrecht* en *geheel Holland*, voor den inval der vyanden te dekken, en daarom ook nog de *Drusus-vaart* genoemd) ontvangt dezelve zyn *meeste water* uit den *Rhyn*, 't welk dan langs *Zutphen*, *Deventer* en *Kampen* naar de *Zuider-Zee* wordt afgeleid.

De *tweede Hoofdrivier* is de MAAS, die 't eerste begint op de grenzen van *Campagne* en *Lotheringen* in *Frankryk*, loopende langs de provincie *Luxemburg*, door *Namen*, *Luikerland* en *Over-Gelderland*, vervolgens tusschen *Neder-Gelderland* en *Brabant* tot *Loevestein*, alwaar zy met de Waal zamenvloeit.

Voortyds was 'er een weinig hooger nog een *drieërleie samenvloeijinge* deezer beide rivieren, namelyk by de nu vervalle Schans *Voorn*, by 't dorp *Herewaarden* of *Herwaarden*, en by de Schans *St. Andries;* doch de gaten by de twee eerstgemelde plaatsen zyn voor eenige Jaaren toegedamt, en is alleen dat by *St. Andries* tot hier toe, open gebleven.

De *Maas* dan by *Loevestein* zich met de *Waal* vereenigende, neemt daar den naam van *Merwe* aan, en behoudt denzelven tot *Dortrecht* toe, en, na tusschen *Gorinchem* en *Dortrecht*, vooraf gedeeltelyk na zich ontlast te hebben door de *Werkendamsche killen* in 't *Biesbosch*, anders 't *Bergsche-veld* genoemd, ('t welk nog een klein

overblyfsel is van die groote *overstrooming* en vernieling der 72 *Zuid-Hollandsche dorpen* in 1421) zo verdeelt zich deeze rivier tegen over *Dortrecht* weêr in *twee armen*, waarvan die ter *regte* de MAAS, en die ter *slinkerzyde* de OUDE MAAS genoemt worden; welke beide egter zich weêr met elkander vermengen tegen over *Vlaardingen*, en dan onder den *naam van Maas* hunne uitwatering hebben in de *Noord-Zeè.*

't Kon niet ondienstig zyn van de veelvuldige *verdeelingen* en *zamenvloeijingen* deezer twee Hoofdrivieren van ons land, de *Rhyn* en *Maas*, en derzelver *armen*, dit bericht te geeven, dewyl de welvaart van de ingezetenen ten platten lande, voor een groot gedeelte aan de rivieren hangt, en dit onderwerp hedendaags veel stof geeft, om 'er over te spreeken, wegens de *schade* welke men schier jaar op jaar van de *doorkwellingen* en *overstroomingen* by de doorbraak der dyken, byzonder by zwaaren ysgang, te vreezen heeft; waarom 'er dan ook zeer gezogt wordt naar een bekwaam middel, om daar in by vervolg te voorzien.

De derde Hoofdrivier is de SCHELDE. Deeze begint by *Castelet* in de Fransche provincie *Picardie;* stroomt Noordwaarts door de provincien *Henegouwen* en *Vlaanderen* tot *Gent*, daar zy de *Ley*, als een van haare voornaamste takken, in zich ontvangt; gaande met verscheide kronkels voort langs *Dendermonde* en *Antwerpen*, tot tegen over *Zandvliet*, daar zy zich insgelyk in *twee armen* verdeelt, waar van de eene onder den naam van OOSTER-SCHELDE in de *Zeeuwsche stroomen* vloeit, en de andere onder den naam van WESTER-SCHELDE, ook wel de HOND, eenen zeer breeden *boezem* maakt; welke *Zeeland* afscheidt van *Vlaanderen*, en eindelyk zich ontlast in de *Noord-Zee.* Van andere *rivieren van meerder* aan belang, die voor 't meerder deel in de *nu reeds gemelden* hunne uitwatering hebben, zal nader gesprooken worden by de behandeling der *byzondere Provinciën.*

§ V.

Inmiddels dienden wy hier een kort *geschiedkundig bericht* te geeven, van de zeer merkwaardige VERANDERINGEN, die deeze landen in opzigt tot de *heerschappy*, by verloop van tyd, hebben ondergaan.

Van ouds waren dezelve VERDEELD IN XVII BYZONDERE LANDSCHAPPEN, die elk *op zich zelven*

geregeerd, en met *onderscheiden Tytels*, ontleend van de hoedanigheid hunner regeerders, benoemd werden.

Vier van dezelve waren HERTOGDOMMEN, namelyk BRABANT, LIMBURG, LUXEMBURG en GELDERLAND, versta beide *Over*- en *Neder-Gelderland*, die toen samen voor één Landschap gerekend wierden.

Zeven GRAAFSCHAPPEN, als VLAANDEREN, ARTOIS, HENEGOUWEN, HOLLAND, ZEELAND, NAMEN en ZUTPHEN.

Vyf HEERLYKREDEN, FRIESLAND, GRONINGERLAND, OVERYSSEL, UTRECHT en MECHELEN.

En eindelyk een *Marquisaat* of *Markgraafschap*, namelyk ANTWERPEN.

Alle deeze landen werden in vroeger tyd yder door byzondere, en van *elkanderen onafhanglyke Heeren* bezeten, doch zyn daarna, deels door *erfenis*, deels door *aankoop*, deels door *huwelyken*, en deels ook door *overwinningen*, allengs in elkanderen gesmolten, tot dat zy ten laatsten genoegzaam *alle met elkanderen vereenigd* zyn, onder de *heerschappy van* KAREL *den Stouten*, *Hertog van Bourgogne.*

Deeze den 4 Jan. 1477, in den Veldslag by *Nancy* in *Lotharingen* sneuvelende, liet een eenige dochter na, MARIA genoemd; welke den 19 Aug. deszelven Jaars, zich in den echt begeevende met den Aartshertog MAXIMILIAAN *van Oostenryk*, (die daarnaa *Roomsch Keizer* is geworden) daar door de *Nederlanden*, benevens de overige *Staaten van 't huis van Bourgogne*, tot het huis van *Oostenryk* overbragt.

Uit dit huwlyk werd den 22 Juny 1478 te *Brugge* een *Zoon* verwekt, PHILIPPUS genoemd, op wien, als zyne *moeder* den 27 Apr. 1483 aan een kwetsuur, door eenen val van 't paard veroorzaakt, deezer waereld overleed; de *Nederlanden*, nog by 't leven zyns vaders, vervielen, schoon deeze geduurende de minderjaarigheid zyns Zoons de bestuuring over dezelven waarnam.

Deeze PHILIPPUS, de *schoone* bygenoemd, trouwde in 't 18de Jaar van zynen ouderdom met JOHANNA, dochter van FERDINANDUS KATHOLIKUS, Koning van *Spanjen*, door welk huwlyk hy voor zyn nageslacht met der tyd de geheele *Spaansche Monarchie* verkreeg, en dus de Nederlanden (wier belang nooit geweest was onder zeer magtige Heeren te staan) tot een voorspel van haar ongeluk, met de *Spaansche Monarchie vereenigd* werden.

PHILIPPUS stierf in *Spanjen* in den bloei zyner jaaren, den 25 Sept. 1506, doch had by zyne gemalinne, behalven eenige dochters, ook *twee Zoonen* verwekt, KAREL en FERDINAND, die de eene na den anderen *Keizers van 't Roomsche Ryk*, en te gelyk de *stichters* zyn geworden van die *beide Oostenryksche linien*, naar dezelve de KAROLYNSCHE en de FERDINANDISCHE genoemd.

De oudste Aartshertog KAREL, die den 24 Febr. 1500 binnen *Gent* gebooren werd, was naauwlyks 6 Jaaren oud, als zyn vader PHILIPPUS stierf, waarom de *bestuuring der Nederlanden*, by deszelfs minderjaarigheid, met bewilliging van zynen grootvader, *Keizer* MAXIMILIAAN, aan zyne moeje, MARGARETHA *van Oostenryk*, werd toevertrouwt tot 1515, wanneer by de heerschappy zelfs aanvaardde, waarna hy ook in 't volgende Jaar 1516 zynen Grootvader van moeders zyde, FERDINANDUS KATHOLIKUS, opvolgde in de *Spaansche Koningryken*, en 1519 ook zynen Grootvader van 's vaders zyde, MAXIMILIAAN, in 't *Roomsche Keizerryk;* wordende daar door de magtigste Vorst van geheel Europa.

Deeze KAREL, in hoedanigheid als *Koning van Spanjen* de I., maar als *Keizer* de Vde bygenoemd, was als een Nederlander van geboorte, by deeze Nederlanderen zeer bemind, en zou ongetwyffeld dezelve *met rust geregeerd hebben*, in geval hy den eed, by de huldiging aan 's Lands Staaten plegtelyk gezwooren, (welke behelsde, de Nederlanders by hunne van ouds genoote voorrechten te zullen handhaven,) heiliglyk gehouden had Doch zyne heerschzucht deed hem reeds ten eersten onderstaan, om, gelyk in zyne andere heerschappyen, ook hier, een *onbepaald gezag* te oefenen, waar door hunne *voorrechten* gekrenkt werden tot onderdrukking van 't volk.

Hier by kwam voornamelyk, dat in 1521 en 1522, toen 't heuchlyk licht *der hervorming* in deeze Landen met kragt begon door te breeken, ook de *wreedste Inquisitie* tegen de verkondigers en belyders der hervormde leer wierd ingevoerd, met dit gevolg, dat binnen weinige jaaren meer dan 50,000 menschen door beuls handen op de jammerlykste wyze wierden omgebragt.

Doch dit alles was slegts een *beginzel der smerten.* Wanneer Keizer KAREL de V*den* den 25 Octob 1555 binnen *Brussel*, plegtig afstand van zyne regeering had gedaan, ten behoeve van zynen Zoon PHILIPPUS II, die een monster in wreedheid was, namen alle die verdrukkingen, in weêrwil van de allerootmoedigste vertoo-

gen dagelyks toe, tot dat de *vryheidlievende Nederlanders*, geen ander middel ter verlossing hebbende te hoopen, gedrongen wierden om deezen *Koning van Spanjen*, de gehoorzaamheid op te zeggen, en zich te *wapenen* tegen 't geweld, waar mede men hen tot zulk eene slaverny poogde te dwingen, in hoope dat zy daar door hunne geheele vryheid verwinnen mogten. Hier uit rees derhalven een zeer bloedigen oorlog, die in 1568 onder deezen PHILIP II begonnen, onder PHILIP III voortgezet, en onder PHILIP IV besloten werd, in 1648 by den *Munsterschen Vreede*, waar by de inwooners, doch alleen *der VII Provincien*, voor een *vry volk*, en deszelfs *Staaten* voor *wettige Overheden* verklaard, en niet alleen door *Spanjen*, maar ook door alle andere *Mogendheden van Europa*, daar voor erkend werden.

Hoe veele, en welke groote en tegen aller menschen verwagting uitvallende *veranderingen*, in deezen 80 Jaarigen Oorlog, op elkanderen gevolgd zyn, vooräl onder het bewind der eerste *Prinsen van Oranjen*, WILLEM I en deszelfs beide Zoonen MAURITS en FREDERIK HENDRIK; kan in *de Geschiedschriften* van EMANUEL VAN METEREN, BOR, VAN RHEID, LE CLERC en anderen, worden nagezien.

§. VI.

Ondertusschen heeft men hier nu den regten *grond* van de VERDEELINGE, welke men van dien tyd af heeft beginnen te maaken, onder alle de XVII te vooren genoemde Provincien, waar door zy worden onderscheiden in ZEVEN VEREENIGDE, die namelyk, welke by den Munsterschen vreede van de *Spaansche heerschappy* afgescheurd zynde, een *vryë Republiek* op zich zelven hebben uitgemaakt; en TIEN toen zogenoemde SPAANSCHE PROVINCIEN, die by dien zelfden vreede tot de *Spaansche heerschappy* te rug gekeerd zyn; van welke, en wel yder in 't byzonder, wy hier eene beknopte *beschryving* hebben optegeeven.

§. VII.

DE ZEVEN VEREENIGDE PROVINCIEN worden dus genoemd naar de *vereeniging* (*Unie*) die door derzelver Staaten, onderling onder zekere voorwaarden, geslooten is, binnen *Utrecht* 1579.

Tot deeze behooren (naar de order, zo als zy in opzigt tot elkanderen liggen, opgenoemd) 1 ZEELAND, 2 HOLLAND, benevens het daar onder gerekende *West-Friesland*, 3 UTRECHT, 4 GELDERLAND, of eigentlyk *Neder-Gelderland*, waar toe ook *Zutphen*, ('t welk wel eer eene *byzondere Provincie* was) nu mede behoort, 5 OVER-YSSEL, 6 FRIESLAND en 7 GRONINGERLAND.

Waarby nog eindelyk komt het landschap DRENTHE, staande, volgens zekere voorwaarden, onder de *bescherming* der *vereenigde Nederlanden.*

Alle welke Provinciën naar de grootste, magtigste, en volkrykste onder alle, voornamelyk by de *uitlanders*, blootelyk met den naam van HOLLAND pleegen uitgedrukt te worden.

§. VIII.

Van *Regeeringsvorm* zyn deeze *Nederlanden* dan een *Republiek*, of liever, *yder* der Provinciën een *byzondere Republiek* of *Gemeenebest* op zich zelven, waar van de *opperste Regeerders* zyn de *Staaten*, welken worden afgevaardigd doorgaans uit de *Edelen* en *Burgers*, anders de *Ridderschap* en *Steden* genoemd, en die yder in 't hunne 't bestuur hebben over alles, zo over 't geen de geldmiddelen, als 't geen den Staat der Regeering en Rechtspleeging van hunne byzondere Provincie raakt, voerende den titel van *Edel-Mogende Heeren*, uitgezonderd die *van Holland*, welke *Edele Groot-Mogende* worden genoemt.

Doch ter bestelling van 's Lands *Gemeene Zaaken*, die den *Godsdienst*, *Koophandel*, *Vreede* en *Oorlog*, de *Verbintenissen met andere Mogendheden* en dergelyke betreffen, is 'er nog eene *Algemeene Vergadering* samen gesteld uit *afgevaardigden* der Staaten, van de byzondere Provinciën, daarom de *Staaten Generaal* genoemd, wier leden den titel hebben van *Hoog Mogende Heeren*, en die te gelyk 't opperste gebied voeren over de zogenoemde *Generaliteits landen*, waar door men verstaat eenige deelen der *tien andere Provincien*, die door *Spanjen* aan de Republyk afgestaan zyn.

Aan deeze Staaten Generaal, die altoos hunne byeenkomsten in '*s Hage* houden, zyn ondergeschikt de Heeren *Raaden van Staaten*, die voornamelyk 't opzigt hebben over de *Landmagt*, de *Vestingen*, de *Magazynen* en al-

lerhande Krygsbehoeftens, met één woord, al wat tot de *bescherming* der Republiek aan de *Landzyde* vereischt wordt, gelyk ook over de uitgaave der penningen, die tot dit alles jaarlyks zo in vreede als in oorlogstyd, door de byzondere Provinciën moeten besteed worden.

Hoewel deeze laatstgenoemde last ook gedeeltelyk is toevertrouwd aan de Heeren *Raaden*, afgevaardigd ter *Generaliteits Rekenkamer*, die daarom met de *Raaden van Staaten* eene naauwe verbintenis hebben.

Gelyk ook aan de Staaten Generaal ondergeschikt zyn de Heeren *Raaden ter Admiraliteit*, die 't bewind hebben alleen over de *Zee-Zaaken*, zynde in vyf *Kamers* verdeeld, die hun verblyf hebben te *Amsterdam*, *Rotterdam*, *Hoorn* of *Enkhuizen*, *Middelburg* en *Harlingen.*

Bovendien heeft ons *Gemeenebest*, ten aanzien van de *Regeeringsvorm*, eene merkelyke veranderinge ondergaan in 1747, wanneer 't *Stadhouderschap*, benevens de daar aan verknogte hooge Waardigheden van *Capitein*- en *Admiraal-Generaal* over de geheele Krygsmagt, (zynde sedert den dood van zyne Koningl. Majesteit van Groot-Brittanje, WILLEM III, in de meeste Provinciën zo lang opgeschort geweest) weder is ingevoerd; over *alle de Provinciën algemeen* geworden, en zelfs ook over de *Generaliteits landen* uitgestrekt: en door 's Lands Staaten eenpaarig opgedraagen, en zulks *erflyk*, zo wel ten aanzien der *Vrouwelyke* als der *Mannelyke linie*, aan zyne DOORLUCHTIGE HOOGHEID, den *Heere* PRINCE VAN ORANJEN EN NASSAU, WILLEM KAREL HENDRIK FRISO, die reeds het Stadhouderschap over drie Provincien *Friesland*, *Groningerland* en *Gelderland* bekleedde; en die daarom hier toe in aanmerking moeste komen, dewyl zyn Doorl. Hoogheid uit denzelfden *Stamvader* met alle de *Prinsen van Oranjen*, die voorheen 't Stadhouderschap over de meeste Provincien bekleed hebben, afdaalde; namelyk uit WILLEM *den Ouden*, en ook wegens 't huwlyk van zynen Overgrootvader WILLEM FREDERIK *van Nassau-Diets*, met de Dochter van FREDERIK HENDRIK *van Oranjen*, ALBERTINA AGNES, nog nader, schoon naar de vrouwelyke linie, zynen oorsprong rekende: om welke reden zyn vader JAN WILLEM van *Nassau-Diets*, door Koning WILLEM III, als de naaste in den bloede, tot zynen *algemeen erfgenaam verklaard* werd, van alle zyne tytels en goederen.

Deeze Vorst had, uit deszelfs *huwlyk* met de Prin-

ces MARIA LOUISA *van Hessen-Kassel*, gemelden *Erfstadhouder* verwekt, die geboren werd na zyns vaders dood, den 1 Sept. 1711, en gehuwd met de *Kroon-Prinses van Groot-Brittanje*, ANNA, Dochter van Koning GEORGE II, uit welk huwlyk twee kinderen gebooren zyn, eerst Prinses KAROLINA den 28 Febr. 1743 en daarna Prins WILLEM den 8 Maart 1748. Op wien, als den *vyfden* van deezen naam, sedert deszelfs *Vader* door eenen vroegtydigen dood wechgenoomen werd, alle de hooge en aanzienlyke *waardigheden*, door dien Vorst bezeten, by *erfrecht* gevallen zyn; wordende, geduurende deszelfs minderjaarigheid, het *Stadhouderlyk bewind* gevoerd door Haare KONINGLYKE HOOGHEID, zyne Moeder, in de hoedanigheid als *Gouvernante* en *Voogdesse der Vorstelyke kinderen.*

§. IX.

Den *Godsdienst* belangende, die in ons Land de heerschende is, deeze is de *hervormde Christelyke Godsdienst*, tot welker omhelzing en bescherming de *Staaten des Lands* zich plegtig verbonden hebben, by het *Utrechtsche Vereenigings-verbond* 1579, en nog uitdruklyker in den jaare 1583; Gelyk dan ook de *rechtzinnige leer*, die de *regel des geloofs* in deezen Godsdienst, en vervat is in de *belydenis der Nederlandsche Kerken*, overeenstemmende met den *Heidelbergschen Katechismus*, by gelegenheid dat dezelve door JAC. ARMINIUS, en nog meer, door zyne navolgers, op eene zeer gevaarlyke wyze ondermynd werd, nader bevestigt is geworden, op de *algemeene groote Kerkvergadering*, gehouden binnen *Dortrecht* in de jaaren 1618 en 1619.

Daarom wordt deeze Godsdienst overäl, en in 't openbaar met haare vereischte plegtigheden waargenoomen, niet alleen in onze eige *moedertaal* ten dienste der inboorlingen, maar ook in de *Hoogduitsche*, *Fransche* en *Engelsche taalen*, aan zulke plaatsen, daar men, ter oorzaake van den Koophandel, veele van die vreemdelingen heeft.

Echter wordt ook, by *oogluiking*, vryheid van Godsdienst vergund (zo men alleen de *Sociniaanen* uitzondert) aan alle andere *zogenoemde Christen gezindheden*, onder welke de meesten in aantal zyn de *Roomschgezinden*, die zelfs aan sommige plaatsen, inzonderheid ten platten lande, dat der *Gereformeerden* overtreffen.

Van gelyke vordert het belang van den Koophandel, dat ook *de Jooden* in ons land geduld worden; die daaröm hier en ginder hunne *Synagogen* hebben.

§. X.

Van de *Geaartheid der ingezetenen* plag men eertyds meer tot *lof* te konnen spreeken dan tegenwoordig: de *oprechtheid*, *nedrigheid*, *eerbaarheid*, *maatigheid*, *spaarsaamheid*, *regtvaardigheid*, *arbeidsaamheid*, en dergelyken, waren de *deugden*, die hen deeden uitmunten boven veele andere volken. Doch zy zyn, helaas! in veele stukken van de pryswaardige hoedanigheden hunner voorvaderen afgeweken: de toevloed van zoo veele *Vreemdelingen* naar ons land, die door de groote *vryheden*, zo in den *Godsdienst* als in den *Burgerstaat*, gelyk ook door den Koophandel derwaards gelokt worden, en door den tyd met de eige inboorlingen zig vermengen, heeft den *inborst der Nederlanderen* merkelyk verbasterd; alzo met deeze ook hunne *gebreken* ten lande ingeslopen zyn, en door de inwooners aangenomen; zynde het in den aart van *alle menschen*, die van natuure toch *verdorven* zyn, dat zy veel eer 't *kwaade* navolgen, dan 't goede. Men kan egter ook als een oorzaak deezer uitwendige verandering aanmerken de *rykdommen*, die door den *Koophandel* naar alle oorden der waereld, vooral sedert de oprigting der *Oost*- en *West-Indische Maatschappyen*, herwaards toegevloeid zyn, die zeer veel voedsel geeven aan die *trotsheid*, *overdaad*, *wellust* en diergelyke zonden, die onder ons heerschen; en in weêrwil van veele en lang aanhoudende Goddelyke oordeelen nog dagelyks schynen aantewassen.

§ XI.

Deeze dingen *in 't gemeen* van onze *Nederlanden* aangemerkt hebbende, zo gaan wy over tot *elke Provincie* in 't byzonder, beginnende met

Zeeland.

't Welk van ouds geweest is een *Graafschap*, gelyk 't ook nog ter gedachtenis daar van dus getituleert wordt. Deeze Provincie bestaat alleen uit *Eilanden*, 't eene grooter dan 't andere, welke gedeeltelyk door *de Maas*, doch meest door *de Schelde*, by haare uitwaateringen in de

Noord-Zee gevormd, en dus door derzelver boezems, die ruim en breed zyn, van *elkanderen afgezonderd* worden, waar van deeze Provincie ook den naam *Zeeland*, als een *land* dat *aan* en *in* de *zee* ligt, ontvangen heeft.

Deeze *Eilanden* zyn VIII in getal, naamelyk WALCHEREN, ZUID-BEVELAND, WOLFERS-DYK, NOORD-BEVELAND, SCHOUWEN, DUIVE-LAND, TER-THOLEN en PHILIPPPELAND.

Alle welke *Eilanden* (zo men alleen *Walcheren* en *Schouwen* uitzondert, die aan den Zeekant eenige *duinen* hebben) van rondsom met hooge en zwaare *dyken*, tot groote kosten tegen de overstroominge beveiligd moeten worden.

De gansche Provincie wordt door den *regterarm* der Schelde *in twee zogenoemde* QUARTIEREN verdeeld, waar van 't eene *Beooster*- en 't andere *Bewester-Schelde* genoemd wordt.

I. Tot BEWESTER SCHELDE behoord

1. WALCHEREN, waarop ligt de *Hoofdstad* der geheele Provincie, MIDDELBURG, een groote Stad en wel vervuld van inwooners, zynde ook voorzien van een Doorluchtige *School*; zy dryft eenen sterken Koophandel, waartoe deszelfs gelegenheid haar zeer bevorderlyk is, dewyl zy, schoon midden in 't land liggende, egter gemeenschap heeft met de *Hond* of *Wester-Schelde*, en daar door met *de Zee*, door een diep en wyd *Kanaal*, 't welk by hoog water van de zwaarst geladen Schepen kan bevaaren worden.

VLISSINGEN en VEER of KAMP-VEER zyn de twee andere stem hebbende steden van dit eiland; liggende beide even verre, te weeten niet meer dan één uur gaans van *Middelburg*: deze maaken samen uit een *Marquisaat* of *Mark Graafschap*, behorende aan 't *Huis van Oranjen* al zedert den tyd van Prins WILLEM I, en geevende te gelyk de waardigheid van *eerste Edele* der Provincie. *Vlissingen* is ongelyk groter dan *Veer*, en ook voorzien van een ruim *dok* of bekwaame plaats om 'er 's Lands *oorlogschepen* te leggen, 't welk in 1750 hersteld en verbeterd is.

Arnemuiden, by verkorting doorgaans *Armuien* genoemd, is een klein steedjen, 't welk voorheen in eenen veel bloeijender toestand geweest is dan tegenwoordig.

Rammekens of *Rammetjes*, is eene kleine *schans*, door Keizer KAREL V gesticht, en dienende om den mond van de haven van *Middelburg* te beschermen: zy draagt ook den naam van *Zeeburg*.

Voorts heeft men op dit eiland nog veele aanzienlyke *vlekken* en *dorpen*, onder welke de voornaamste zyn *Domburg*, *Zeerooskerke*, *Oost-* en *West-Kappel* en anderen.

Voorts ziet men een weinig westwaards van *Middelburg*, 't Lusthuis *der Hooge*, behoorende aan 't Hoog Adelyk huis van *Borselen*, naar 't welk de tegenwoordige Heer, eerste Edele van Zeeland, den titel van *Borselen van der Hooge* voerd.

2. 'T Eiland ZUIDBEVELAND was voorheen ook voorzien van drie *voortreffelyke steden* BORSELEN, ROMMERSWAAL en GOES of TER GOES; doch de twee eerst gemelden zyn in 1532 door eene overstrooming weggespoeld, benevens haare *ommelanden*, en de daar in leggende *Dorpen.*

Van *Rommerswaal* zyn nog eenige weinige overblyfsels te zien aan den oever van de *Ooster-schelde*, doch al 't Land, dat daar aan Zuidwaards lag tusschen de *Ooster-* en *Wester-schelde* ingesloten, is t'eenemaal onbewoonbaar, door dien het daaglyks by elke ty of vloed onder water staat, daarom wordt dit het *verdronke Zuid-Beveland* genoemd.

Goes ligt in 't Noorder gedeelte van dit Eiland niet verre van den arm der *Ooster-schelde*, de *Schenge* genoemd: is van binnen sierlyk bebouwd en van buiten tamelyk versterkt.

Naar deze Stadt wordt gemeenlyk 't gansche Eiland, 't *Land van Ter Goes* genoemd.

Onder de vlekken en dorpen van dit Eiland zyn byzonder aantemerken; *Borselen*, een *Barony*, liggende in 't westen van 't Eiland, en niet verre van de plaats, daar eertyds de *Stad Borselen* gelegen heeft; ook *Bizelingen*, *Schora* en *Vlake;* welke laatste twee plaatsen eenen naam gekregen hebben door GOOSUYN VAN BUITENDYK, die hier Predikant zynde, wegens zyn aankleven van de schandelyke gevoelens der *Hattemisten*, in 1711, van zyne bediening werd afgezet.

Voorts *Kloetingen*, *Kruiningen* en anderen die in de *Kaart* konnen nagezien worden.

3. WOLFERSDYK is 't kleinste van alle de Eilanden, en heeft niets aanmerklyks *dan een dorp*, *Nieuwland* genoemd.

4. NOORD-BEVELAND was voorheen 't vrugtbaarste en aangenaamste van alle de Zeeuwsche Eilanden, men vond 'er op, behalven de Stadt *Kortgene*, ook eenige zeer bloejende *dorpen:* doch door den zelfden *vloed* van

1532 is alles *ondergeloopen*, zo dat van 't geheele Eiland, niets dan eenige toorens, boven 't water uitsteekende, is te zien geweest: omtrent 100 jaaren laater de grond allengs verhoogd geworden zynde, heeft men dit Eiland weêr *bedykt*, en van nieuw *bevolkt*, zo dat 'er nu, behalven een *groot vlek*, niet verre van de gemelde Stad, en mede *Kortgene*, of door de wandeling *Kortjyn* genoemd, nog drie dorpen zyn aangelegt.

't Water, 't welk de beide Eilanden *Noord-Beveland* en *Wolfersdyk* van elkander scheidt, wordt de *Zuid-vliet* genoemd.

II. Tot het *andere Quartier* BEOOSTER SCHELDE, worden gerekend.

1. De *Eilanden* SCHOUWEN en DUIVELAND, die niet dan door een kleinen *waterloop*, het *Dykwater* genoemd, van elkanderen afgezonderd zyn.

Op SCHOUWEN is de eenigste stad die stem in staat heeft ZIRKZEE, de oudste stad van *gansch Zeeland*, zo gezegt wordt reeds gesticht in den jaare 849; een goede *Koopstad*, die door eene lange *Haven* gemeenschap met de *Ooster-Schelde* heeft.

BROUWERSHAVEN is van veel minder aangelegenheid, echter daar door aanmerkelyk, dat zy de geboorteplaats van den beroemden *Pensionaris* JACOB CATS geweest is.

BOMMENE plagt een stad te zyn, behoorende aan *Holland*, doch is mede door 't water bedorven.

DUIVELAND, dat dus genoemd zou zyn, van de menigte der *duiven*, die zich daar onthouden, behoort in *eigendom* aan de stad *Zirkzee*, die 't zelve door koop magtig is geworden.

Hier zyn geen steden, maar alleen sommige *Dorpen*, als *Kapelle*, *Bruinisse*, *Ouwer*-en *Nieuwerkerk*, *Vianen*, enz.

2. 't *Eiland* van TER THOLEN, liggende van *Duiveland* Zuid-Oostwaards, met 't water de *Keten*, tusschen beide, heeft dezen naam ontvangen van de stad *Ter Tholen* of *Tholen* de eenigste van dit Eiland, liggende aan de rivier de *Eendracht*, en zynde eenigermate gesterkt.

Op dit Eiland ligt ook 't schoone *vlek St. Maartensdyk* eene heerlykheid, behoorende aan 't Vorstelyk huis van *Orange.*

En de Dorpen *St. Anneland*, *Stavenisse*, *Scherpenisse*, *Poortvliet*, en *Oud-Vosmar.*

Nog wordt tot het *Eiland van Ter Tholen* gerekend ee-

ne smalle streek lands, over de rivier de *Eendracht*, en grenzende aan *Brabant*, doch waar in men niets vindt dan 't dorp *Nieuw-Vosmar.*

Noordwaards van *Ter Tholen* ziet men nog een klein Eilandjen ST. PHILIPSLAND genoemd, met een dorp van den zelfden naam; 't welk daar van eenigzins aanmerklyk is, dat de berugte PONTIAAN VAN HATTEM, stichter van die zielverderflyke *secte* der *Hattemisten*, daar 't Leeraar-ambt bekleedt heeft, doch reeds 1683 door eene zogenoemde *coetus*, is afgezet.

§ XII.

De naast aan *Zeeland* liggende Provincie is

Holland.

Welke insgelyks *den Graaflyken titel* voert, dewyl zy van ouds door *Graven* is bestuurd geworden. Zy heeft haaren *naam* zonder twyfel ontvangen van haare laagheid en *holligheid van grond*, willende zo veel zeggen als *Hol-land.*

Deze Provincie strekt zich ten Westen uit langs de *Noord-Zee*, en is daar ook voorzien van goede *duinen*, tegen den slag van 't *Zee-water*, hoewel het land aan de *andere zyde*, daar de *Zuider-Zee* tegen stoot, ook door *dyken* moet behouden worden.

Voor 't meerder deel bestaat deze Provincie in *Weilanden*, op welke eene groote menigte van melkkoejen worden gevoed, waarom ook de *Boter* en *Kaasmakery* de voornaamste hanteering der opgezetenen ten platte lande is.

Egter heeft men 'er ook, voornaamlyk in haare middendeelen, veele *Veengronden*, waar uit de beste soort van turf gegraven en gebaggerd wordt. Gelyk ook de naamen van verscheide dorpen daar omtrent liggende, dit genoegzaam uitwyzen, als *Waver-veen*, *Amstel-veen*, *Aarlander veen*, *Waddinx veen*, *Zoute-veen*, enz. En in *Noord-Holland*, daar zulke *Veenlanden broeken* genoemd worden, vindt men daarom ook zo veele dorpen welker naamen op *broeken* uitgaan, als *Broek in Waterland*, en *Broek aan den Langendyk*, *Hensbroek*, *Spanbroek*, *Bennings broek*, *Lutkebroek*, *Grootebroek en andere.*

Eenige van die oorden, welke door den tyd gansch uitgebaggerd en tot *Meiren* geworden waren, zyn naderhand droog gemaalen en bedykt, waar door zy tot schoone

Weilanden geworden zyn, als de *Zype*, *Hr. Huigewaerd*, de *Woggemeer*, de *Boemster*, *Wormer*, *Purmer*, de *Hazerzousche* en *Westveensche plassen*, de *Diemermeir* en de *Zoetermeersche Meir.*

Gelyk 'er ook een ontwerp geweest is om dit zelfde omtrent de *Haarlemmer meir* in 't werk te stellen.

Behalven de *groote Rivieren*, die de *Nederlanden* bewateren, en die *Holland* dus met de andere Provincien gemeen heeft, waar van §. IV. gewaagd is, heeft deeze Provincie nog baare *byzondere* en *kleindere Rivieren*; als de *Yssel*, de *Gouwe*, de *Vlist*, de *Rotte*, de *Schie*, het *Spaarne*, de *Amstel*, de *Kromme Amstel*, de *Vecht*, de *Zaan* en andere meer; deze rivieren zyn daar beneven allerwegen *door griften* in elkanderen geleid, door welke men alle dagen op gezette uuren met trekschuiten zeer spoedig, en voor een geringen prys, van de eene stad naar de andere reizen kan, en ook tot groot gerief voor den binnenlandschen Koophandel allerlei goederen kan verzenden

Door middel van 't Y, zynde een Golf der *Zuider-Zee*, die van de *Beverwyk* langs *Amsterdam* naar de *Zuider-Zee* gaat, wordt gansch *Holland* in *twee byzondere* zoogenoemde *Quartieren* verdeeld, te weeten in 't *Zuider*- en 't *Noorder-Quartier*, wordende 't eerste ZUID en 't andere NOORD HOLLAND, ook 't eerste alleen HOLLAND en 't andere NOORD-HOLLAND, en WEST-FRIESLAND genoemd; alleen is hier by aantemerken, dat deze *verdeeling* zich eenigzins anders ten aanzien van 't *Kerkelyke* als het *Staatkundige* bestuur bevindt; want in 't staatkundige worden *Amsterdam* en *Haarlem* tot *Zuid-Holland* gerekend, daar zy met haare omliggende dorpen in 't *Kerkelyke* (ten einde 'er minder ongelykheid tusschen de beide *Noord*- en *Zuid-Hollandsche Synodens* zoude zyn) tot *Noord-Holland* worden gebragt.

Men vindt in geen Land, door de gansche waereld, binnen zulk eenen kleinen omtrek, zo veele *groote*, *volkryke* en *pragtige steden*, als in *deze Provincie*, 't geen de *vreemdelingen*, die dit in hunne eigen landen zo niet gewoon zyn, tot geene kleine verwondering verstrekt, en hen tevens een grootsch denkbeeld geeft van *den rykdom* der ingezetenen.

's GRAVENHAGE wordt onder deze steden niet mede geteld, dewyl 't met geen *wal of poorten* omringd is, hebbende alleen om zich een graft, over welke aan de plaatsen, daar men in en uitgaat, *optrek*-of *valbruggen* liggen,

om die rede wordt het een *Vlek* genoemd, hoewel met stads geregtigheden begiftigt, en een vlek dat in schoonheid met de voornaamste steden van gansch Neêrland, om den voorrang twisten mag. Waar by komt, dat hier de *Zetel der Regeering* niet alleen van *Holland*, maar ook van alle de gezamentlyke *Nederlandsche Provincien* gevestigd is; gelyk ook van de *Erf-Stadhouderlyke familie* op 't *Binnen Hof*, hoewel deze ook des Zomers doorgaans haar verblyf houdt, op 't *Lusthuis* de *Orange-Zaal*, anders 't *huis in 't Bosch* genoemd, een half uur buiten den *Haag*, ten Noord Oosten gelegen.

1 Onder de steden van ZUID-HOLLAND zyn de *voornaamste*, die ook alleen hunne gedeputeerden in de *Staats vergaderingen* hebben, deze elf, en wel in den volgenden rang, DORTRECHT, HAARLEM, DELFT, LEIDEN, AMSTERDAM, GOUDA, ROTTERDAM, GORINCHEM, SCHIEDAM, SCHOONHOVEN en den BRIEL.

DORTRECHT is een der *oudste steden* van *gansch Holland*, liggende aan den slinker oever van de MERWE op een eiland, dat naar deze stad, 't eiland, van *Dortrecht* genoemd wordt, en op welk ook ligt het dorp *Dubbeldam.* Die stad heeft eenen naam gekreegen, door de *nationale Synode* daar gehouden 1618 en 1619.

HAARLEM ligt aan 't riviertjen het *Spaarne*, dat uit *de Haarlemmer-meir* voorby de stad, te *Spaarendam*, in 't Y valt Die stad is aanmerkelyk wegens de daar het allereerst uitgevonden *Drukkunst* door LAURENS KOSTER. Gelyk ook wegens de *Laken-* en *Linnen Weeveryen*, en *Blêkeryen*, hoewel de eerstgemelde voorheen daar in grooter bloei waren, dan tegenwoordig.

DELFT is een Landstad twee uuren gaans ten Zuid-Oosten van den *Haag* gelegen, in welke 't gemeene Lands *Krygs Magazyn* slaat: gelyk deze stad ook praalt met de pragtige *Grafstede* der Prinsen *van Orange*, 1609 op kosten der algemeene Staaten in de Nieuwe Kerk opgerigt.

LEIDEN, aan den ouden Rhyn gelegen, is een stad in de oude geschied-schriften reeds vermeld onder den naam van *Lugdunum.* Doch allermeest vermaard door 't *beleg der Spanjaarden* 1573. en 't daar op gevolgd merkwaardig *Ontzet* 1574, waar van nog alle jaaren op den 3 October, binnen die stad de *gedagtenis* gevierd wordt. Ter vergoeding der gelede schade, is daar, in het daar aan volgende jaar 1575, door toedoen van WILLEM I. *van Orange 's* Lands *Hooge-School* gesticht.

AMSTERDAM, of eigenlyk AMSTELREDAM, draagt dezen naam naar de rivier den *Amstel*, die 'er midden door vloeit en de stad in twee deelen, de *Oude* en *Nieuwe Zyde* genoemd, onderscheidt; 't woord *dam* betekende we eer een *sluis*, waar door men 't water kan doen in- en uit lopen, dewyl men daar aan die plaats, welke nog de *dam* genoemd wordt, zulk eenen *dam* of *sluis* had aangelegt, door welke 't water van den *Amstelstroom* in 't Y. kan worden in- en uitgelaten. Voorheen was deze stad van een eng begrip, doch is van tyd tot tyd verder uitgezet, waar door zy nu de *grootste* van ons gansche gemeenebest geworden is. Allermeest heeft het *verval* van *Antwerpen*, veroorzaakt door de vervolging der *Spanjaarden*, die de meeste kooplieden van daar herwaards deed vertrekken, deze stad gebragt tot die grootheid en luister, in welke zy zich nu vertoont, en waar door zy tot *een der voornaamste Koopsteden* der geheele waereld geworden is.

GOUDA is een zeer fraaije stad, liggende aan den regter-oever van den *Yssel;* ter plaatse daar de *Gouwe*, die aan dezelve den naam gegeeven heeft, in die rivier valt.

ROTTERDAM mag na *Amsterdam*, ten aanzien van deszelfs *neeringrykheid* volgen, waartoe haare ligginge aan eenen ruimen boezem van de *Maas*, die tot daar toe met de zwaarstgeladen Schepen kan worden op en afgevaaren, haar zeer bevorderlyk is; zy heeft haaren *naam* van 't riviertjen de *Rotte*, 't welk daar door een *dam* of *sluis* in de *Maas* vloeit.

GORINCHEM, van andere GORNICHEM uitgesprooken, is de eerst voor aanleggende stad deezer Provincie naar de zyde van *Gelderland*, daarom is zy ook tamelyk wel *gesterkt*, en verstrekt tot eene *Grens-Vesting* van deeze Provincie in 't byzonder: by deeze stad valt de *Linge* in de *Merwestroom.*

SCHIEDAM is eene kleine en onbemuurde plaats, die egter stem in staat heeft, zy ligt niet verre van de plaats, daar 't riviertjen de *Schie* in de *Maas* uitwatert.

SCHOONHOVEN is mede niet groot, doch zeer wel *gesterkt*, en dient dus mede voor een der *Hollandsche Vestingen*, liggende aan den regter oever van de Lek.

De BRIEL ligt op 't eiland *Voorn*, aan den mond van de *Maas*, mede een *Hollandsche Vesting*, en daar van aanmerklyk, dat deeze stad by den aanvang der *Spaansche oneenigheden* de *eerste* is geweest, die van de *Staatschen* ingenoomen, en hier door de grondslag tot de vryheid van de Republiek gelegt is, in 1572.

Behalven die drie *gemelde Vestingen*, die te gelyk *stem hebbende* sleden zyn, heeft 'er *Holland* meer, die ter *beveiliging* van deeze Provincie in 't byzonder dienen, en op kosten van dezelve *onderhouden* worden. Van welke vestingen egter de voornaamste *Sterkte* in de overstroomingen, die rondom dezelve, in tyd van nood, gemaakt konnen worden, bestaat. Haare ligging in opzigt tot elkanderen is zo gerigt, dat zy de *Oostlyke* en *Zuidlyke grenzen* der Provincie als een *ringmuur* insluiten, als NAARDEN, MUIDEN, WEESP, de NIEUWERSLUISCHE SCHANS, liggende voor aan 't Canaal, dat uit de *Vecht* naar den *Krommen Amstel* loopt; welke schans, daar zy eenigen tyd vervallen was geweest, voor weinige jaaren weêr is hersteld geworden. WOERDEN door de Franschen geweldenaryen in 1672 en 1673 zeer vermaard De WIERIKKER-SCHANS, een weinig Westwaards van *Woerden*, aan den ouden Rhyn

OUDEWATER, NIEUPOORT, welk steedjen voor 't eerst gesterkt is 1673. Zynde eene *heerlykheid* behoorende aan 't *Vorstelyk Huis van Orange.* Voorts LOEVESTEIN op de westlykste punt van de *Bommelerwaard*, schuins tegen over *Gorinchem* gelegen; welke schans te gelyk een *gevangenhuis van staat* is. WOUDRICHEM ook WORKUM genoemd. HEUSDEN benevens de daar by liggende *schans te Neêr-Hemert*; die ook weêr is hersteld geworden. GEERTRUIDENBERG aan den *Biesbosch.* De KLUNDERT te vooren een dorp NIERVAART genoemd, doch versterkt in 1583. met eene daar tegen overliggende schans BLOEMENDAAL.

De WILLEMSTAD in 1583 door WILLEM I. gesticht: welke drie laatstgemelde steden benevens derzelver ommelanden, gelyk ook *Zevenbergen*, als heerlykheden onder de *Domeinen* van 't *Vorstelyk huis van Orange* behooren: digt by de *Klundert* ligt nog een overblyfsel van eene *kleine schans* BALACQ genoemt, doch die geheel vervallen is. En eindlyk HELVOETSLUIS op 't eiland *Voorn.*

II De *stem hebbende steden* van HOORD-HOLLAND en WEST-VRIESLAND zyn Zeven, en volgen in rang op deeze wyze, ALKMAAR, HOORN, ENKHUIZEN, EDAM, MONNEKENDAM, MEDENBLIK en PURMERENT

ALKMAAR is een landstad liggende byna in 't middenpunt van dit deel der Provincie.

Doch HOORN en ENKHUIZEN aan de *Zuider-Zee*,

en zyn daar door ook zeer neeringryke *Koopsteden*, voornamenlyk ENKHUIZEN, welker ingezetenen sterk in de Haring-visschery doen.

EDAM is een weinig van de *Zuider-Zee* verwyderd, doch heeft gemeenschap met dezelve door eene gerieflyke haven.

MONNEKENDAM ligt een uur gaans Zuidwaarts van *Edam* en aan de *Zuider-Zee*, welke stad haaren naam ontvangen heeft van een naby gelegen *meirtjen* 't *Monneke-meir*, welks water hier door een *sluis* in de *Zuider Zee* loopt.

MEDENBLIK is de uiterste stad van *Noord-Holland* insgelyks aan de *Zuider-Zee.*

Doch PURMERENT ligt landwaards in, een uur ten westen beide van *Edam* en *Monnikendam*, aan 't *einde* van de *Purmer*, een geweeze meir 1620 drooggemaalen, waar van de stad dezen naam ontvangen heeft.

Behalven deeze *algemeene verdeeling van Holland*, in de *Noorder*- en *Zuider-Quartieren*, is dezelve Provincie ten *platten Lande* nog *onderdeeld* in BALJUW- of HEEMRAADSCHAPPEN, met de daar onder liggende *vlekken* en *dorpen*, welke haare byzondere *Regtbanken* hebben, alle *ondergeschikt* aan 't *Hof van Holland*, en aan den *Hoogen Raad* over *Holland*, *Zeeland* en *West-Friesland* in '*s Hage.* Onder deeze komt (om van *kleindere Regtbanken* niet te gewagen).

1. 't Eerst in aanmerking 't *eigenlyk gezegde* ZUID-HOLLAND, waar door voorheen verstaan werd de zogenoemde GROOTE ZUIDHOLLANDSCHE WAARD, liggende meest in 't Zuiden van DORTRECHT, waar naar zy ook de DORTSCHE WAERD genoemd wordt. Doch die eene groote *verandering* ondergaan heeft in 1421, wanneer op *St. Elizabeths-nacht* door eenen vreeslyk sterken stormwind, die 't water van de *Merwe* deed opzwellen, de *dyk* (zo sommigen zeggen aan den *ouden wiel*, één der killen by *Werkendam*) doorbrak, waar door deeze *gansche Waerd* overstroomde, en *twee-en-zeventig dorpen*, met derzelver inwooners, jammerlyk te gronde gingen; zynde hier van nog een overblyfsel der zogenoemde *verdronke Zuidhollandsche Waerd*, anders de *Biesbosch* of 't *Bergscheveld* geheeten. Sommigen van deeze dorpen zyn egter naderhand weêr als uit 't water opgekomen en bedykt.

Van deezen GROOTEN ZUID HOLLANDSCHEN WAERD is dan nu nog overgebleeven 't LAND VAN ALTONA 't

welk weleer aan den te *Brussel* onthoofden *Graaf van Hoorn* toekwam, doch door deszelfs weduwe verkogt is voor *f* 90,000 aan de Staaten van *Holland*, die dit sedert onder hunne Graaflyke domeinen gerekend hebben. 't Heeft zynen naam ontvangen van 't *Kasteel Altena*, 't welk 1393 door ALBRECHT VAN BEIJEREN Graaf van Holland, verwoest is, zynde de *Heuvel*, waar op 't zelve gestaan heeft, nog te zien in de nabuurschap van *Almkerk.*

Ook 't LAND VAN HEUSDEN, naar de stad *Heusden* dus genoemd, 't welk zich Oostwaards uitstrekt tot aan de rivier de *Diest*, en verscheide dorpen onder zich heeft.

Hier aan volgt de ZOGENAAMDE LANGESTRAAT, vervattende *zes byzondere* Dorpen, die nog onder 't *Baljuwschap van Zuid-Holland* behooren, naamlyk *Raamsdonk*, *Waspik*, *Kapelle*, in onderscheiding van meer andere dorpen van deezen zelfden naam, '*s Grevelduin-Kapelle* genoemd, voorts *Bezoyen*, *Sprang* en '*s Gravemoer.* Deeze landstreek is zeer beroemd wegens haar kostlyk en overvloedig *Hooy*, dat daar word gewonnen op de landen welke langs de beide oevers van de *oude Maas* liggen, en van daar allerwege verzonden worden.

Behalven 't *Eiland van Dortrecht*, dat mede onder *Zuid-Holland* gerekend wordt, ziet men aan de *overzyde* van de *Merwe* de ALBLASSERWAARD, die tusschen deeze rivier en de *Lek* beslooten is, en den naam heeft van de rivier, *Alblas* die langs 't dorp *Alblas* by *Alblasserdam* in de *Merwe* valt.

Oostwaards van deezen Waard is 't LAND VAN GORINCHEM, ook 't LAND VAN ARKEL genoemd naar 't dorp *Arkel* liggende aan den Lingestroom. Dit land wordt door den *Bazel* of *Souwendyk*, van den *Alblasserwaerd* afgescheiden; en behoort benevens de Landen van *Vianen*, *Hagestein*, *Everdingen* en *Leerdam*, onder de zogenoemde VYF HEEREN LANDEN.

Aan de *overzyde van de Lek* ziet men den KRIMPERWAERD, zynde besloten tusschen de *Lek*, *den Yssel* en de *Vlist.* Welke deezen naam draagt naar 't dorp *Krimpen*, geleegen aan de *Lek*, ter plaatse, waar die rivier in de *Merwe* valt.

2. Meer *Westwaards* en nader by de Zee, treft men aan *verscheide Eilanden* die door de veelerlei *verdeelingen* van de *Maas* gevormd worden, om welke reden eenige

Aardsbeschryvers aan die gansche streek den naam van MAASLAND geeven.

't Eerst voor aanliggende Eiland wordt *Ysselmonde* genoemd, naar 't dorp *Ysselmonde*, dat regt tegen over den *mond* van den *Yssel* ligt.

Daar aan volgen de Eilanden VOORN, PUTTEN, BEYERLAND en 't LAND VAN STRYEN, die mede aldus genoemd worden naar byzondere *dorpen*, die de voornaamste daar van zyn; en welke niet dan door smalle wateren van elkanderen afgescheiden worden

In 't laastgenoemde is digt by 't dorp *Stryen* 't *Stryen-Sas*, zeer ongelukkig vermaard geworden door den Prins JAN WILLEM FRISO, die daar, als hy uit het leger naar '*s Hage* zoude reizen by 't overvaaren van '*t Hollandsch diep*, den 14 July 1711 verdronken is.

't Oostelykste gedeelte van dit Eiland wordt *Bonaventura* genoemd.

't Eiland OVERVLACQUE *wordt* van *Voorn* afgescheiden door 't *Haringvliet;* dewyl 't dus in 't Zuiden van *Voorn* ligt, daar van heeft het ook den naam van *Zuidvoorn* ontvangen; 't wordt OVERVLACQUE genoemd naar de Zandplaat de *Vlacque*, *over* of *agter* welke dit Eiland ligt, in opzicht tot *Voorn.* Men vindt op dit Eiland, dat ongemeen schoon *koorn* voortbrengt, zeer groote en volkryke *vlekken* of *dorpen*, als *Zommelsdyk*; een Heerlykheid, behoorende tot de Provincie *Zeeland*, voorts *Middelharnis*, *stad aan 't Haringvliet*, den *Bommel*, *Oude* en *Nieuwe Tonge*, enz.

't Eilandjen GOÊREÊ of GOEDE-REDE was voorheen van *Overvlacque* afgezondert, doch de opening die tusschen beide was, den *Hals* genoemt, door den tyd allengs verland zynde, is 't zelve 1751 door eenen *dam* aan *Overvlacque* vastgehegt.

Nog ziet men eindlyk ten Noorden van *Overvlacque*, midden in de *Maas* liggen 't Eilandjen ROZENBURG, 't welk binnen eenige weinige jaaren aan de Westzyde merkelyk is vergroot geworden, en op 't zelve ligt het dorp *Blankenburg*.

3. Hier aan volgt SCHIELAND, 't welk naar 't riviertjen de *Schie* genoemd wordt, aan 't welk legt 't dorp *Overschie.* Binnen dit Baljuwschap is ook *Delfshaven*, een vermaaklyk en digt bewoond vlek, 't welk de *Stad Delft* toebehoort, en aan dezelve tot eene *haven* verstrekt voor de Schepen, die de Oost-Indische kamer van *Delft* bezit.

4. DELFLAND word naar de Stad *Delft*, die 'er midden in ligt, dus genoemd.

Hier in liggen de aanzienlyke vlekken *Vlaardingen* en *Maassluis*, van eenige verkeerdlyk *Maaslandsluis* genoemd, beide aan de *Maas*, en '*s Gravezande*, van ouds een tyd lang geweest de *verblyfplaats* der *Graven van Holland*, en nu eene Heerlykheid behoorende aan den *Koning van Pruissen;* gelyk ook 't daar by gelegene *Naaldwyk* benevens 't heerlyk lusthuis *Honslaardyk*, en eindelyk *Wateringen*, welke goederen, benevens andere meer, herkomstig zyn uit de *erfenis* van *Koning* WILLEM III.

Nog zyn hier aanmerkelyk de dorpen *Monster*, *ter Heide*, *Loosduinen*, *Scheveningen*, RYSWYK vermaard door den vreede daar op 't *huis te Ryswyk* geslooten 1697, en eindlyk *Berkel*, benevens de *Tempel* en 't Lusthuis *Rodenrys.*

5. 't Grootste van alle de *Baljuwschappen* van gansch Holland is RHYNLAND, 't welk benevens '*t Waterschap van Woerden*, zich oostwaards tot aan de Provincie *Utrecht* uitstrekt, en in *Opper*- en *Neder-Rhynland* wordt verdeeld. Daar in liggen langs den *ouden Rhyn Bodegraven*, by verkorting *Boref* genoemd, en *Zwadenburgerdam*, anders *Zwammerdam*, of maar blootelyk *Damme* uitgesprooken, welke twee dorpen 1672 door de Franschen uitgeplunderd en afgebrand zyn, en de inwooners jammerlyk mishandeld. Doch 1673 zyn de huizen weêr opgetimmerd. Lager den Rhyn af, ligt het heerlyk dorp *Alphen*, dan *Koudekerk*, *Leiderdorp*, *Rhynsburg* en de beide *Katwyken*, waar van 't eene *Katwyk* aan *den Rhyn*, en 't andere *Katwyk op Zee* genoemd wordt. Niet verre van 't laatste liggen nog in Zee, de overblyfsels van 't *huis te Britten*, 't welk voorheen op strand gestaan heeft, en geweest is een *Tuighuis der oude Romeinen.*

6. Hier aan volgt AMSTELLAND, naar de rivier den Amstel die 'er midden doorstroomt, dus genoemd.

7. 't *Goyland*, waar in aan Zee liggen *Muiderberg* en *Huizen.*

8. *Kennemerland* is een *Baljuwschap* 't welk tot *Noordholland* behoort, daar in heeft men de stede *Beverwyk*, en daar digt by de overblyfsels van 't *Kasteel Brederode*, welk het *Stamhuis* is van de oude *Graven van Brederode*, in de Nederlandsche geschiedenis vermaard. Ook *Egmond*, weleer een *Graafschap*, 't welk den te *Brussel* onthoofden *Graaf van Egmond* behoorde. Eigenlyk is 'er driederley *Egmond*, namelyk *Egmond- op den Hoef*,

binnen en *op Zee.* Voorts *Zaanredam* by verkorting *Zardam*, aan den uitloop van de *Zaan*, een zeer bloeiende plaats, daar sterke handel gedreeven wordt, en meer andere dorpen.

9. *Waterland*, dat deezen naam met regt verdient, dewyl het door zo veele meiren en griften doorsneden wordt.

10. Eindelyk 't *eigenlyk gezegde West-Friesland*, 't welk den naam van 't uiterste gedeelte van *Noord-Holland* is, en opgevuld met eene menigte van dorpen; daar onder *Obdam* eene heerlykheid, behoorende aan 't Hoog-Adelyk geslagt van *Wassenaar*; *Spanbroek*, *Winkel*, *Schagen*, *Callants-oog* en eindelyk de *Helder*, 't uiterste dorp van gansch Holland aan 't *Mars-diep* liggende. Tusschen *Callants oog* en de *Helder*, daar de duinen weggespoeld zyn, ligt een dyk, de *Zanddyk* genoemd, om deeze twee met elkanderen te vereenigen.

Men kan hier niet onaangeroerd laaten de EILANDEN, die tot de *Hollandsche Provincie* behooren, die deels aan- en deels in de *Zuiderzee* liggen.

En wel.

1. TEXEL of *Tessel*, in 't gezigt van de HELDER, aan de overzyde van 't *Marsdiep*; by dit Eiland is een bekwaame reê voor de in- en uitgaande Schepen, wordende de *Muskovische* reê genoemd, daar de Schepen onder 't geschut van eene Schans zeer veilig liggen.

Tot *Tessel* behoort ook 't *Eijerland*; dat wel eer daar van afgescheiden, doch naderhand door eenen dyk daar meê vereenigd is.

En digt daar by *Flieland* aan den *Fliestroom.*

Deeze *Eilanden*, gelyk ook die verder Noordwaards daar aan volgen, zyn in vroeger tyden met de *vaste kust van Neêrland* vereenigd geweest, maar door overstroomingen daar van afgescheurd, gelyk dan ook langs derzelver kusten naar de zyde der *Noordzee* noch de *duinen* liggen, waar door dit land beveiligt wordt, tegen de Zeebaaren. Tegenwoordig zyn deeze Eilanden nog van zeer veel nut voor die Provincien, die aan de *Zuiderzee* paalen, als *Holland*, *Utrecht*, *Gelderland* en *Friesland*, welker landen nu alleen, dewyl zy van duinen ontbloot zyn, door dyken gehouden moeten worden, dewyl die zelve Eilanden den vloed der Zeebaaren, die met de *Noordelyke* en *Zuidelyke winden* uit de Noordzee komen, eeniger maate stuitende, daar door beletten, dat dezelve met zo veel geweld, dan wel anders, op deeze dyken aanslaan.

In de *Zuiderzee* zelve ziet men de Eilanden *Wieringen*, *Marken*, *Urk*, en *Schokland*, op 't welk twee dorpen *Ens* en *Emmeloort* liggen, naar welke het Eiland zelfs wel eens *Ens* en *Emmeloort* genoemd wordt.

Voorts treft men in- en aan- de *Zuiderzee* ook eenige *Zandplaaten* aan, die door de Schippers, welke deeze Zee bevaaren, zorgvuldig vermyd, en om die reden door baaken moeten worden aangewezen.

Regt aan den mond van '*t Y* is 't *Pampus*, hoewel deeze naam ook gegeeven wordt aan den doortogt, welke tusschen de beide droogtens ligt, en die egter geen behoorlyke diepte heeft om van de zwaarstgeladene Schepen te konnen worden bevaaren, waarom dezelve geligt moeten worden.

Voorts 't *Enkhuizerzand*, '*t Kreupelzand*, *Monnekezand*, het zo genoemd *Meir bezuiden Wieringen*, de *Lutjeswaard*, 't *Breêzand*, de *Waerd*, 't *Schuitenzand*, *Hendrik Tjaartsplaat*, en andere die voortyds drooge landen zyn geweest, maar van tyd tot tyd door 't Zee water verzwolgen.

Nog heeft men eindlyk in de *Noordzee*, by de kust van *Holland*, eene groote *Zandplaat*, de *Breê-veertien* genoemd, dewyl zy doorgaans van 14 vademen diepte is.

Men mag nog als een *aanhangsel* tot *Holland* brengen eenige *kleine heerschappyen*, die binnen deszelfs grenzen liggen, als niet alleen de *heerlykheden Asperen* en *Heukelom*, liggende beide aan de LINGE, welke de Souverainiteit van de Heeren Staaten van *Holland* erkennen, gelyk ook *Vianen* met deszelfs ommeland. 't welk, daar 't wel eer behoorde aan 't huis *van Brederode*, door de Staaten van gemelde Provincie aangekogt is; maar ook voornamelyk nog drie *heerschappyen*, die aan 't *Vorstlyk huis van Orange* in eigendom toebehooren.

Als LEERDAM met 't daar onder gerekend dorp *Schoonderwoerd.* Keizer MAXIMILIAAN de I. verhief dit tot een Graafschap en beleende daar mede den Graaf PHILIP *van Nassau*, door wien het tot het tegenwoordige *huis van Orange* is overgegaan.

De *Baronie van Acquoy*, die daar tegen aanstoot, zynde een klein en geen aanzienlyk dorp, doch daar door aanmerkelyk, dat het is geweest de *geboorteplaats* van den *beroemde* JANSSENIUS, gewezen *Bisschop van Yperen.*

De *Baronie van Ysselstein*, zynde een steedjen met het daaronder behoorende dorp *Benschop.*

En eindelyk de *Baronie van Liesveld*, liggende tegen over *Schoonhoven*, hebbende een oud vervallen *Kasteel* van dien zelfden naam, benevens de beide Dorpen *Groot-Ammers* en *Otteland.*

§. XIII.

Utrecht.

Draagt deezen naam naar deszelfs *Hoofdstad.* Voorheen was deeze *Provincie* een *Bisdom*, hebbende de *Bisschop*, in der tyd, behalven 't *Geestlyke* ook 't *waereldsche Regtsgebied;* doch de Bisschop HENDRIK VAN BEYEREN, in eenen gevaarlyken oorlog gewikkeld zynde met den Hertog *Karel van Gelder*, en buiten staat om zich zelv' te verdeedigen, verkogt in 1528 't waereldlyk bestuur aan Keizer KAREL den V *den*, waar door deeze Provincie van een *Bisdom* tot eene *Heerlykheid* werd.

Ondertusschen is dit de oorzaak, waarom deeze *Provincie* nog heden door de wandeling 't *Stigt* ('*t Stift*) genoemd word, gelyk ook waarom in deeze Provincie ('t welk in geene der anderen plaats grypt) de *Geestelykheid*, bestaande in eenige gedeputeerden uit de *Kapittels der Kanunniken*, nog, benevens de *Ridderschap en Steden*, een lid van Staat, en wel 't *eerste* in rang, uitmaakt.

Deeze *Provincie* ligt tusschen *Holland* en *Gelderland* ingesloten, zynde deszelfs grenzen met die van *Holland* aan de Westzyde zeer door elkanderen geslingerd.

De *oude Rhyn* loopt midden door dezelve, met eene zeer langzaame drift van *Wyk* by *Duurstede*, waar dezelve, even bewesten de Stad; door eene Sluis uit den *Rhyn*, ouder door den dyk vloeit. Zy wordt tot aan *Utrecht* toe de *kromme Rhyn* genoemd, en vervolgens tot *Leiden* maar blootelyk de *Rhyn.* Dit water is met de *Lek* vereenigd door een *gegraaven Kanaal* van *Utrecht* tot aan de *Vaart* of *Vreeswyk*, tegen over *Vianen*, 't welk de *vaartsche Rhyn* genoemd wordt, en 't welk door eene daartoe gemaakte *sluis* doorlaat alle de *Schepen*, die van den *boven Rhyn* naar *Utrecht* en *Amsterdam* moeten.

Ook vloeit uit den *ouden Rhyn* by *Utrecht*, de *Vechtstroom*, die by *Muiden* in de *Zuider-Zee* valt, en die aanmerkelyk is, wegens de ongemeen pragtige *Buiten-*

plaatsen; die men langs deszelfs beide oevers vindt, meest behoorende aan Amsterdamsche Kooplieden.

Nog loopt door 't Stigt de *Eem*, die uit vericheide beeken in de *Veluwe* ontspringende, door *Amesfoort* naar de *Zuider-Zee* loopt.

't *Oostelyke gedeelte* dezer Provincie is niet zeer vrugtbaar wegens de Zand- en hei-agtige bergen, die daar zyn: doch naar *den kant van Holland* is de *Landsdouwe zeer goed* bestaarde in wei- en bouwlanden. Ook wordt aan sommige plaatsen, namelyk by *Mydrecht*, *Vinkeveen*, *Breukelen*, *Maarssen*, *Tienhoven* en *Westbroek* zeer goede tuif gegraaven.

't *Gantsche Sticht* wordt verdeeld in *vier Quartieren*, naamlyk, 't *Neder*- en *Over-Quartier*, 't *Eem land* en 't *Land van Montfoort*, welke yder onder eenen byzonderen *Maarschalk* staan, die van 't *hof van Justitie* afhangen.

I. In 't NEDER-QUARTIER is de stad UTRECHT de *Hoofdstad der geheele Provincie*, zy is groot en meer in de lengte dan de breedte uitgestrekt, ook zindelyk bebouwd, en pronkt met eenen zeer hoogen tooren, den *Dom* genoemd; is voorzien met eene vermaarde *Akademie*, die gesticht is 1636. Ook is de stad aanmerkelyk wegens het daar gesloote vereenigings verbond, UNIE genaamd in 1579 gelyk ook door den Vrede, waardoor de langduurige oorlog, wegens de Spaansche Troonsopvolginge, beslist wierd in 1712 en 1713.

II. In 't OVERSTICHT heeft men RHENEN, van ouds *Rhenanum*, naar den *Rhyn*, die daar voorby stroomt, dus genoemd 't is een kleine stad, doch met een fraaye *kerk en tooren* voorzien. Daar staat ook nog 't *zogenoemde hof*, zynde geweest de verblyfplaats van den verdreven *Koning van Bohemen* en *Keurvorst van de Palts*, FREDRIK *de Vde.*

WYK is (zo men meent) dezelfde stad, die by de ouden met den naam van *Batavodorum* is bekend geweest, naar BATO den eersten bevolker van dit land, die deze stad, of immers het daar by gelegen *slot* gesticht zoude hebben. Dit slot, dat egter nu geheel vervallen is, werd ook *Durostadium* en nu *Duurstede* genoemd, en naar 't zelve heeft de stad, om ze van andere steden dezes naams te onderscheiden, den naam van *Wyk by Duurstede* aangenomen.

Westwaards van *Wyk* liggen, langs den *ouden Rhyn* eenige *riddermaatige Hofsteden*, die zeer bekend zyn, als

Hardenbroek, *Sterkenburg* en *Beverwaerd.* Ook 't dorp *Zeyst*, zeer befaamd wegens de menigte der daar zich onthoudende *Hernhutters.*

En meer ten oosten *Leersum*, *Amerongen*, *Veenendaal* en andere dorpen.

III. In EEMLAND is de eenigste stad AMESFOORT, welke in grootte na *Utrecht* volgt, van waar zy vier uuren gaans ligt in 't Noord Oosten, aan den voet van 't gebergte, dat naar deze stad den naam heeft. Men meent dat de stad voorheen *Eemsfort* zou genoemt zyn naar de rivier de *Eem.* De ingezetenen generen zich daar meest met de *tabaks planting.*

Even ten Noord-Westen van *Amesfoort* ligt het dorp *Zoest*, en een weinig verder 't *Lusthuis Zoestdyk* met eene treflyke *Diergaarde*, behorende aan 't *huis van Orange.*

Langs de Eem ziet men nog de overblyfselen van 't *huis ter Eem*, dat van ouds vermaard geweest is.

Ook 't dorp *Bunschoten* en meer andere.

IV. In 't LAND VAN MONTFOORT heeft men niet dan:

De stad MONTFOORT, de laatste en kleinste van alle. Voorheen was zy van eenig aanzien, doch is door eenen geweldigen brand zeer beschadigd, en ziet 'er thans vervallen uit.

Tot deze Provincie worden nog gerekend eenige kleine, daar van afgescheide stukken, als de *Lopiker-waerd* tusschen *Ysselstein* en *Schoonhoven.*

Ook de dorpen *Willigen* en *Willige Langerak* aan de weêrzyden van de *Lek.*

Voor 't laatst staat hier nog aan te merken, dat aan de Oost-zyde dezer Provincie, genoegzaam langs den rand in de jaaren 1745 en 1746 eene *linie* aangelegt is, welke beginnende van even boven *Rhenen* by de uitwatering van de *Greb*, van daar voortgetrokken werd tot *voorby Amesfoort*, doch daar is blyven steeken: deze *linie* zou dienen om deze *Provincie*, gelyk ook *Holland*, tegen den inval der vyanden te dekken, gelyk men dan ook tevens een ontwerp had, om al 't *land* voor die linie tot meer bevestiging derzelve, door behulp van *sluizen* en *dwarsdyken* in tyd van nood *onder water te zetten.*

§. XIV.

't Hertogdom

Gelderland.

Werd eertyds *GELRE* genoemd naar de stad *Gelder*, die 'er toen, wanneer deze *Provincie* nog in haar *geheel* en *op zich zelve* gerekend werd, de *Hoofdstad* van was; doch dit gedeelte, in welke de stad *Gelder* ligt, is 'er nu van afgezonderd, en wordt *Opper-* of *over Gelderland* genoemd, in onderscheiding van dit *Gelderland*, 't welk hier als een der *VII. Provincien* voorkomt, aan 't welk men dan den naam geeft van NEDER-GELDERLAND.

Dit *Gelderland* zou eigentlyker wyze gesproken maar UIT TWEE QUARTIEREN, namelyk van NIMWEGEN en ARNHEM, bestaan; doch 't *Graafschap* ZUTPHEN, dat wel eer eene *byzondere Provincie* op zich zelve was, is na den *Munsterschen Vrede* de *Geldersche Provincie* ingelyfd als een *derde Quartier*, waarom dan ook de *Staaten dezer Provincie* genoemd worden *Staaten*, *des Hertogdoms Gelderland* en des *Graafschaps Zutphen.*

Van *Lugtsgesteldheid* is deze Provincie ongetwyffeld de *gezondste van* allen.

Ook is 'er de *grond* aan de meeste plaatsen, zo men eenige schraale *bergstreeken* in 't *Quartier van Arnhem* en eenige *broek-* of *veenagtige plaatsen*, in 't *Quartier van Zutphen*, uitzondert; zeer *vrugtbaar*; men vindt 'er schoone *boomgaarden*, *weilanden* en meest *bouwlanden;* doch de ingezetenen zouden 'er ongelyk meer vrugten van konnen trekken, zo de sterke doorwellinge van 't water, by hoge rivieren sommige landen, wat laag liggende, laat in 't voorjaar, niet zo zeer deeden ondervloejen, als men nu zedert eenige jaaren ondervonden heeft.

Behalven den *Rhyn* en deszelfs drie gemelde *armen*, en de *Maas*, zo heeft deze Provincie nog haare byzondere en *kleindere rivieren*, als de *Linge* die tusschen den *Rhyn* en de *Waal* vloejende, zich by *Gorinchem* in de *Merwe* ontlast De *Grift*, die by *Hattem* in den *Yssel* stroomt; ook den *ouden Yssel*, die by *Doesburg;* en de *Berkel*, die by ZUTPHEN zich met den *Yssel* vermengen.

In de beschryving der *steden* en andere *merkwaardige*

plaatsen van *Gelderland*, de *Quartieren* volgende komt ons

I. Eerst voor 't QUARTIER VAN NIMMEGEN, 't welk dus genoemd wordt naar deszelfs *hoofdstad*, *Nimmegen*, hoewel deze in een zeker opzigt als de *hoofdstad* der geheele Provincie mag erkend worden, dewyl zy dit voorrecht deelt met de *hoofdsteden* der *twee andere Quartieren*, om dat de *Vergaderingen* van de Staaten *der geheele Provincie* (de *Landdags* vergaderingen genoemd) tusschen deze drie steden t'elkens verwisseld worden.

NIMMEGEN, of eigentlyk *Nieuw-Megen*, ligt voor 't meerder deel op eenen berg, aan den *slinker-oever der Waal*, die voor deze stad 't allerdiepste is; voorheen was zy een vryë *Rykstad*, welker gewoone *wapen* (eenen *dubbelen Arend*) zy ook nog ter gedachtenis daar van voert, hebbende toen onder zich eene streek lands die daarom ook nog 't *Ryk van Nimmegen* genoemd wordt. Zy heeft een oud en pragtig *Slot*, door Keizer KAREL *de Groote* gesticht, 't *Valkenhof;* zynde de verblyfplaats van den *Burggraaf* in der tyd. De Stad is zeer *sterk*, doch heeft een zeer talryke bezettinge van nooden om ze wel te verdeedigen, wegens de verre uitgestrektheid van haare buitenwerken. Ook is zy zeer aanmerkelyk, wegens de daar gesloten vrede 1678.

Tegen over de Stad lag voorheen de Schans *Knodzenburg*, door Prins MAURITS gesticht 1585, doch nu geslegt.

Van hier naar *Arnhem*, is in 1608 een *Kanaal* gegraaven, op kosten dezer beide steden, gaande van *Lent* door *Elst* tot voorby *Elden*, en dus de *Linge* doorsnydende: (doch is thans onbruikbaar en verstopt).

Lager de *Waal* af treft men ter regter-zyde aan de Stad THIEL, en ter slinker-zyde BOMMEL, ook *Zalt-Bommel* genaemd, aan de *Maas* gelegen. Deze zyn twee kleiner steden, doch die ook stem in Staat hebben.

Tusschen *Thiel* en *Bommel*, aan 't Kanaal, dat de *Waal* en *Maas* met elkanderen vereenigt, ligt de *Schans St. Andries*, die in eenen zeer goeden staat is.

Doch de *Schans Voorn*, die omtrent een uur gaans hooger en nader by 't dorp *Herwaarden* lag, is (schoon zy in de meeste *kaarten* nog plaats vindt) t'eenemaal geslegt.

Ten platten Lande is dit Quartier verdeeld in ZES AMBTMANNYEN.

1. 't RYK VAN NIMMEGEN, waarvan altoos Ambt-

man is de *Burggraaf* in der tyd, zynde in die hoedanigheid ook altoos president, niet alleen in de *Quartiers*, maar ook in de *Landschaps vergaderingen.*

2. In 't *Ambt tusschen Maas* en *Waal*, by verkorting MAAS-WAAL genoemd, vind men de heerlykheid *Batenburg*, een *vlek* met een zeer oud *Slot*, behoorende aan 't Graaflyk huis *Benthem-Steinfurt.*

3. Het derde Ambt wordt de OVER-BETUWE genoemd.

Hier meê was voorheen genoegsaam vereenigd, die van ouds vermaarde SCHENKE-SCHANS, liggende egter op een soort van Eiland, in den hoek daar de *Waal* zich van den *Rhyn* plag af te scheiden, welk Eiland 's *Gravewaard* genoemd werd. Deze Schans was 1586 gebouwd door den Gelderschen Overste MAERTEN SCHENK, doch is nu door de verandering van 't bedde der rivier (den *Rhyn*) van de *Betuwe* afgezonderd, en deszelfs vestingwerken door 't water geheel bedorven.

Digt by *Schenkeschans* zyn nog eenige overblyfsels van het van ouds beroemde *Tolhuis*, behoorende onder 't gebied van den *Koning van Pruissen*, by welke plaats de *Franschen* 1672 over den Rhyn trokken, toen zy de Nederlanden vyandlyk overvielen.

Lager den *Rhyn* af is 't dorp *Panderen* of *Pannerden*, daar 't Kanaal begint, dat naar 't zelve 't *Pandersche gat* genoemd wordt.

4. De NEDER-BETUWE, is een ambt op zich zelve, paalende aan de *Over-Betuwe* westwaards.

5. 't *Vyfde Ambt* bestaat uit twee byzondere deelen, door de *Waal* van elkanderen afgescheiden, naar de beide steden *Thiel* en *Bommel*, de THIELRE- en BOMMELRE-WAERD genoemd.

6. Nog kan men als een zesde Ambt aanmerken dat VAN BEEST, doch 't welk zeer klein is, vervattende behalve *Beest* zelf, een vlek aan den *Linge-stroom*, niet meer dan een dorp, *Renoy* genoemd.

Aan de Staaten van dit *Quartier van Nimmegen* behoorde weleer 't *Graafschap Kuilenburg*, die 't zelve 1720 gekogt hadden voor *f* 800,000 -: -: van ERNST FREDERIK, *Vorst van Saxen Hilburghausen*, die 't zelve geerft had van zyne Moey, van moeders wegen, de Vorstin LOUISA ANNA, dogter van den Vorst GEORGE FREDERIK *van Waldek.* Doch de *Staaten des Quartiers* hebben dit *Graafschap* in 1748 geschonken aan wy-

len zyn Doorl. Hoogheid WILLEM de *IV Prins van Orange*, aan wiens geslacht het zelve nog behoort.

Dit Graafschap is niet zeer groot, behelzende, behalven de Stad *Kuilenburg*, die dus genoemd wordt, dewyl zy wegens de laagte van haaren grond als in eenen *kuil* gesticht is, niet meer dan twee *dorpen*, en twee *gehugten.* Raakende aan de Stad, plag wel eer een zeer aanzienlyk *Slot* te staan, zynde het *Hof der oude Graven*, doch dit is, na dat 't door den tyd zeer vervallen was, afgebroken, zo dat 'er niets dan een hooge *tooren* ter gedachtenis van is overgebleven.

Niet verre van daar ligt het GRAAFSCHAP BUREN, zynde ook op zich zelven *Souverain*, en eene bezittinge van 't *Vorstlyk Huis van Oranje*, aan welke 't zelve gekomen is, door 't huwlyk van Prins WILLEM I. met ANNA *van Egmond*, dogter van Graaf MAXIMILIAAN. Hier heeft men, behalven 't stedeke *Buuren*, dat met een pragtig *Kasteel* pronkt, ook nog *zes dorpen.*

II. Het TWEEDE QUARTIER is dat van ARNHEM, 't welk anders ook den naam van VELUWE draagt.

ARNHEM, de *Hoofdstad* van dit *Quartier*, ligt op 't hangen van eenen berg, aan den regter oever van den *Rhyn*, over welke daar een Schipbrug ligt. De Stad is niet zeer groot, doch regelmaatig *gesterkt:* binnen dezelve heeft het *Hof Provinciaal* geduurig zyn verblyf.

Lager den *Rhyn* af heeft men WAGENINGEN, een klein steedjen doch net behouwd, in welkers nabuurschap veel *tabak* geteeld wordt.

HARDERWYK en ELBURG, liggen beide aan de *Zuiderzee.* In de eerste is een *hooge School* gesticht in 1600.

HATTEM niet verre van den *Yssel* liggende, is de kleinste van alle de steden op de *Veluwe*, egter heeft zy zo wel als de vier andere steden, stem in Staat.

Ten *platten Lande*, is de gansche *Veluwe verdeeld*, in 't LANDDROST-AMBT VAN VELUWE en het RICHTER-AMBT van den VELUWE-ZOOM: en de HEERLYKHEID 't LOO.

't LANDDROST-AMBT, is weêr gesmaldeeld in de OVER en NEDER-VELUWE.

Hier treft men aan 't vlek *Nieuwkerk*, door bekende Kerkelyke zaaken zeer befaamd geworden, ook *Scherpenzeel*, *Barneveld*, *Lunteren* en andere groote dorpen.

Op den VELUWE-ZOOM ligt het dorp *Dieren*, en daar by 't *Lusthuis* van dien zelfden naam, 't welk aan zyn Doorl. Hoogheid behoort.

Ook *Middachten*, *Rozendaal* en de *Doornwaerd*, alle voortreslyke *Lusthuizen* en heerlykheden.

De HEERLYKHEID 'T LOO, voert deezen naam naar 't Vorstelyk Lusthuis 'T LOO, behoorende aan 't huis van Oranje, gelyk ook de gansche Heerlykheid zelve, onder welke gerekend worden de dorpen *Appeldoorn*, *Beekbergen* en *Loenen.*

III. Als een DERDE QUARTIER deezer *Provincie* wordt gereekend het GRAAFSCHAP ZUTPHEN, hebbende deezen naam naar de Stad ZUTPHEN, liggende aan den *Yssel*, ter plaatse daar de *Berkel* in dezelve zich ontlast, door welke 't land aan deszelfs Zuid-Oost-zyde kan onderwater gezet worden; behalven dat de Stad zelve door bekwaame *Vestingwerken* redelyk versterkt is.

DOESBURG ligt drie uuren gaans hoogerden *Yssel* op, daar zich de *oude Yssel* en de *Nieuwe* met elkanderen vereenigen.

Die Stad werd eertyds *Drusus-Burgt* genoemd, naar den Romeinschen veldheer DRUSUS, Stief-Zoon van den Keizer AUGUSTUS, die daar een *Burgt* of *Slot* gesticht had. Deeze Stad is ook tamelyk versterkt.

Nog vindt men landwaards in, *de Steedjes* LOCHEM en DEUTEKOM, doch die van niet veel belang zyn.

GROL werd van ouds GROENLO genoemd, en was zeer *sterk*, zo door de *natuur* (liggende schier romdsom in de moerassen) als door de *kunst.* In den *Spaanschen Oorlog* is dit steedjen zeer vermaard geworden door de menigvuldige belegeringen die 't ondergaan heeft. Thans zyn deszelfs vestingen geslegt.

Deeze *vyf Steden* hebben *stem in Staat.*

't *Binneland* van dit *Quartier* is in verscheide AMBTEN en HEERLYKHEDEN verdeeld.

Waar van 't grootste is 't LANDDROST-AMBT VAN ZUTPHEN, waar in, behalven verscheide dorpen, ook de heerlykheid *Bronkhorst* ligt, van ouds een *Graafschap* in de historien vermaard.

Ook 't SCHOUT-AMBT VAN ZUTPHEN, Noordwaards daar aan stootende.

't RIGTER-AMBT VAN DOESBURG, met de daar onder behoorende dorpen.

De BANNERY VAN BAAR EN LATHEM, en daar in *Schans Gelders-oordt.*

De Heerlykheid BREêVOORT, met een *gesterkt stedeken* van dien zelfden naam, behoort aan 't *Vorstlyk Huis van Oranjen.*

Daar by ligt de Heerlykheid LIGTENVOORDE, behoorende aan den *Baron van Heide.*

De *Baronie van Wisch*, en daar in 't stedeke *Burg* of *ter Burg* aan den *Yssel.*

'T GRAAFSCHAP 'S HERENBERG is tamelyk uitgestrekt, en behelst, behalven *'t steedjen* 't welk een Slot heeft, waar op de Graaf (zynde geweest JAN BATLIST *Graaf van Hobenzollern*, die van den Roomschen godsdienst was) zyn verblyf hieldt, ook eenige *dorpen* en verscheide *Adelyke huizen.*

Aan de Munstersche grenzen ziet men de HEERLYKHEID ANHOLT, behoorende aan den *Rhyn-graaf van Salm*, die ook *Roomsch* is. Doch tusschen dezen en de Staaten der Provincie is al voor lang verschil geweest, of *Anholt* tot *Duitschland* of tot *Gelderland* moet gerekend worden.

Een dergelyk verschil greep voor dezen plaats omtrent de HEERLYKHEID BORKELO, welke op de Noordlyke grenzen van 't *Graafschap Zutphen* ligt, tusschen gemelde *Staaten* en den *Bisschop van Munster*; doch dit is ten voordeele der *Provincie* beslist in 1615. Deeze Heerlykheid weleer de Graven van *Stirum* toekomende, is voor eenige jaaren verkogt, en behoort den Grave van *Flemming in Saxen.*

Hier in ligt het Steedjen BORKELO, aan de Rivier de *Berkel*, die aan 't zelve den naam geeft; voorheen was het met een treflyk Slot voorzien, doch 't welk nu voor een gedeelte afgebroken, een zeer treurig gelaat vertoont.

§. XV.

Op Gelderland volgt de Provincie

Overyssel.

Welke deezen naam van den *Ysselstroom* ontvangen heeft, zynde *Overyssel* zo veel gezegd als 't Land, dat *over* den *Yssel* ligt. De gevoeglykheid dezer benaaming zal nader blyken, als men aanmerkt, dat dit Landschap voorheen behoord heeft aan den *Bisschop van Utrecht*, in der tyd, en toen het *Overstigt* genoemd werd; doch de te vooren gemelde Bisschop HENDRIK *van Beyeren* heeft in 1528 de waereldlyke regeering daar van, zo wel als van *Utrecht* zelve, aan Keizer KAREL *V* afgestaan; van wien het sedert dien tyd, gelyk ook van zynen zoon PHILIPS *II*, onder den

tytel van eene *Heerlykheid* bezeten is, tot op het in 1579, gesloten vereenigings verbond.

De *grond* is aan de meeste plaatsen *laag*, uitgezonderd omtrent in 't midden, daar een *gebergte*, dat egter niet hoog is, zich van 't Zuiden naar 't Noorden uitstrekt. Ook ziet men aan eenige oorden *Moerassen* en *Veenen*, waar uit turf gehaald wordt. Om deze reden is het Land hier niet zo vrugtbaar dan wel elders.

Behalven den *Yssel* die zich by *Kampen* in de *Zuider-Zee* ontlast, welke de voornaamste rivier is; heeft men daar 't *Zwarte-water*, de *Vecht* (van de Hollandsche te onderscheiden) die in 't Graafschap *Bentheim* ontspringende, door deze Provincie stroomt, en tusschen *Zwolle* en *Hasselt* zich in 't Zwarte water uitstort; wyders de *Regge* die in de *Vecht* valt beneden *Ommen*, en de *Schipbeek* die zich te *Deventer* met den *Yssel* vereenigt, alleen in 't najaar en des winters voor kleine schuiten vaarbaar.

De geheele *Provincie* wordt verdeeld in SALLAND, TWENTE en VOLLENHOVE.

I. SALLAND zo veel als SAALLAND, 't *Land* der oude SALIERS; waar langs de *Yssel* stroomt, toen *Sala* naderhand *Isala* (dat is het water *Sala*) geheeten: heeft drie groote steden, de eenigste der Provincie die daar gewoonlyk stem in Staat hebben, te weeten *Deventer*, *Zwolle*, en *Kampen*. Gelyk ook de Vergadering van Ridderschap en steden, de Staaten dezer Provincie, die uit Edellieden en uit de gedeputeerden dezer drie steden bestaat, beurtelings dan in de eene dan in de andere gehouden wordt.

DEVENTER aan den regter oever van den *Yssel*, over welke daar een *Schipbrug* ligt, is eene oude en wel gesterkte stad, voorzien van een doorluchtige school, en bloeijende door den Koophandel.

ZWOLLE eene schoone stad aan de *Aa*, daar 't *zwarte water* begint, ligt omtrent een half uur gaans van den *Yssel*, en wat verder van de *Vecht*, doch is met deze laatste rivier vereenigd door een grift, de *nieuwe Vecht* genoemd; en met de *Zuider-Zee* door 't *Swarte water.* Zy is gesterkt en had eertyds allen naar den *Ysselkant*, drie Schansten met liniës aan elkanderen getrokken, en aangelegt, om in tyd van beleg, onverhinderd eenige versterking uit het Geldersche te ontvangen. Da liniës en eene van die Schansen zyn geslegt. De twee andere zyn nog in wezen, doch onbruikbaar.

KAMPEN aan den slinker oever van den Yssel, is zo groot niet als de twee gemelde steden, doch eenigzins

versterkt. Deeze stad was eertyds met een brughoofd voorzien aan de overzyde des *Yssels*, om de brugge daar overgeslagen te dekken.

Wat het platte Land betreft.

1. Het *Drostambt* van SALLAND, is 't eerste in rang, en de Drost altoos President in de Vergadering van de Staaten der Provincie. Dit *Drostambt* strekt zich uit over zeer veele onderhoorige vlekken en dorpen, en daar onder behooren ook de steedjes OMMEN en HARDENBERG.

By *Ommen* ligt de *Ommer-schans*, met het zogenoemde *Nieuwe Retranchement*, en beneden *Ommen*, over de *Vecht*, niet ver van *Dalfsen*, 't *Stamhuis* van de *Graven* van *Rechteren*, in de aêloude geschiedenissen zeer bekend.

2. Het *Drostambt* van YSSELMUIDEN, een dorp by *Kampen*, is ver nog na zo uitgestrekt.

3. Het *Hoofdschoutambt* van HASSELT, een stad aan 't *Zwarte water* gelegen, en *Hasseler-ambt* is van belang.

Het *Ambt* KOLMSCHATE by *Deventer*, is aan die stad verpand, en zy heeft daar de aanstelling van een Schout.

II. In TWENTE *Tubantia* in 't Latyn, eertyds de zetel der oude *Tubanters*) liggen eenige steedjes, meest onbemuurd, en, weinige uitgezonderd, zeer vervallen, OLDENSAAL, zo veel als de *oude Stad* der *Saliers*, naderhand de hoofdstad van TWENTE; OOTMARSUM, dat nog den naam bewaart der oude *Marsen.* ALMELO een bloeiend en neeringryk steedjen, met het dorp *Vriezenveen* aan den Grave van *Rechteren* toe behoorende; ENSCHEDE, zo veel als ENDSCHEIDE, om dat het op de scheiding van ons land, en 't Westphaalsche ligt, tamelyk neeringryk; wyders DELDEN, GOOR, en RYSSEN.

1. Deze alle met de dorpen, en buurschappen; behooren het Drostambt van TWENTE.

2. Doch DIEPENHEIM en *Haaksbergen*, waar van 't eerste een gering steedjen is, maaken hier een byzonder Drostambt uit.

III. Het *Drostambt* VOLLENHOVE, vervat de stad VOLLENHOVE, aan eenen inham der *Zuider Zee*, ook BLOKZYL en de KUINDER, twee kleine sterkten aan de zelfde Zee.

STEENWYK een stad wier vestingwerken in de Spaansche tyden gesterkt, doch nu vervallen zyn, aan de steenwyker *Aa gelegen.*

En eindlyk ZWARTE SLUIS, aan 't *Zwarte water* van waar dit steedjen, daar veel kalk gebrand wordt, zynen naam ontleent.

§. XVI.

Friesland

Is eene *Heerlykheid*, en heeft dezen naam ontvangen van de *Frisen* (*Frisii*) een oud en strydbaar volk, dat in deze gewesten zich al van zeer vroege tyden af heeft neêrgeslagen.

't *Noord Westelyke gedeelte* dezer Provincie, 't welk naast aan de *Noord-Zee* ligt, heeft in gronds gesteldheid zeer veel overeenstemminge met *Holland*, zynde even zo voorzien van schoone *weilanden*, op welke niet alleen *Melkkoeyen* en *Ossen*, maar ook eene menigte van *Paarden* onderhouden worden, die in grootte en sterkte weinig weêrgaà hebben, en hier rondom in menigte worden opgekogt, waarom 'er dan in verscheide dorpen, als *Kollum*, *Berlikum* en anderen, jaarlyks veel *Paardemarkten* gehouden worden.

Aan den anderen Kant is ook de grond zo *Veenagtig*, als in sommige plaatsen van *Holland*, hoewel 'er de turf niet zo goed valt. Om deze reden zyn 'er ook veel *meiren* en andere kleinder *stilstaande wateren*, veroorzaakt door 't uitgraaven en baggeren van den turfgrond, onder welke *Fljuesser*, *Heeger*, *Sloter*, *Koevorder*, *Tjeuker*, *Sneker* en *Bergumer meiren*, als de voornaamste in aanmerking komen.

Voor 't overige is het *Land* hier overal zeer *laag*, en dewyl de kusten, by *gebrek van duinen*, met *dyken* omringt zyn, zo is 't by harde stormwinden uit 't Noord-Westen, aan 't gevaar van overstroominge onderworpen, zo deze dyken 't geweld der Zee baaren niet konnen wederstaan, gelyk de ondervinding leerde in 1570 op den 1 November, wanneer by zulk een doorbraak en daar op gevolgde overstroominge duizenden van menschen verdronken zyn, deze wordt daarom heden by de inwooners den *Allerheiligen vloed* genoemd.

Om 't overtollig water, dat 's winters door den regen en sneeuw de landen bedekt, weêr Zeewaards afteleiden, zyn ze allerwege doorsneden met zeer veele griften, die in elkanderen loopen, en waarby hier en daar eenige Molens staan, dienende om den afloop van 't water te bevorderen.

De *Inboorlingen* dezer Provincie zyn in *inborst*, *kledinge* enz. van andere Nederlanders wat verschillende, doch allermeest in de *spraak*, voornamelyk zo als zy van de *land-*

lieden gebruikt wordt, hebbende eenige overeenstemming met de *spraak der Engelschen.*

De *gansche Provincie* wordt *in drie* QUARTIEREN onderscheiden, namelyk in OOSTERGOO, WESTERGOO en ZEVEN WOEDEN.

De twee eerste hebben haaren naam van derzelver gelegenheid; *Ooster-en Westergoo*, is zo veel gezegt als *Ooster-en Wester land*; want *Goo* of eigenlyk *Gouw*, is volgens 't oude Duits een *Land* te zeggen.

Het derde Quartier heet *Zevenwolden*, dewyl dit land eertyds vervuld geweest is met *Wouden*, by de *Friesen* in die streek *wolden* genoemd, die waarschynlyk *zeven* in getal geweest zyn.

Doch behalven deeze *algemeene verdeelinge*, is *yder Quartier nog onderdeeld* in verscheide zogenoemde GRIETENYEN, van denzelven aart als de *Ambtmannyen* of *Drost-Ambten* in de andere Provincien; en tot deze *Grietenyen* behoren de *dorpen*, die hier doorgaans niet heel groot maar ongemeen *menigvuldig* in aantal zyn.(*)

In 't *Quartier* OOSTERGOO is voor eerst aantemerken LEEUWAARDEN, by de *Friesen Liewerden* uitgedrukt: een *schoone*, *groote* en *volkryke Stad*, liggende aan de *Samenvloeijinge* van verscheide *wateren*, waar door de af en toevoer van allerlei Koopgoederen voor dezelve zeer gemakkelyk gemaakt wordt. Zy is ook de *Hoofdstad* der geheele Provincie; voor zo verre daar alleen de byeenkomst van de *Staaten der Provincie*, en de zetel van 't *Hof Provinciaal* is, gelyk ook voorheen, toen deze Provincie benevens *Groningerland*, nog haare *byzondere Stadhouders* had, deze ook binnen die stad hunne *Hofhouding* plagten te hebben, doch des Zomers, op een Lusthuis niet verre van 't *Heereveen*, het *Oranje-woud*, genoemd.

DOKKUM is de andere stad van dit Quartier, veel kleiner van begrip dan *Leeuwaarden*, doch zeer net bebouwd, en liggende nog veel gelegener tot den koophandel, wegens haare gemeenschap met de Zee, door 't *Dokkumer-diep*, 't welk in de *Lauwer-Zee* valt. Die stad is te meer merkwaardig, dewyl zy de *geboorte plaats* is van den vermaarden Wiskonstenaar GEMMA FRISIUS.

In dit *Quartier* zyn ELF GRIETENYEN, namelyk 1. *Leeuwaardera-deel* met 14 dorpen, onder welke meest beroemd is *Zwichem*, omtrent 1½ uur gaans ten zuiden van

(*) 'Er zyn eigentlyk 11 Steden en 30 Grietenyen in *Friesland*, van waar de Spreuk: *alles op zyn elf en dertigste te verrichten* oorspronglyk schynt.

Leeuwaarden, wegens den geleerden Nederlandschen Geschiedschryver VIGLIUS VAN AITA, die daar geboren is, en daarom van *Zwichem* werd bygenaamd. 2. *Ferwerdera-deel*, naar 't voornaamste dorp dat daar in ligt, *Ferwerd* genoemd, 't welk hier eens voor al dient opgemerkt te worden omtrent de benoeming van meest alle de andere. 3. *Westdongera deel.* 4. *Oostdongera-deel.* 5. *Kollumerland.* 6. *Agt Karspelen.* 7. *Datumera-deel.* 8. *Tietjerkstera deel.* 9. *Smallingerland.* 10 *Jdaardera-deel.* 11. *Rauwerderhem*, ook naar 't dorp *Rauwerd* genoemd, dat zeer vermaard geworden is door de *Labbadisten*, die zich onderhielden in 't *Wiewerder-bosch.*

II. In 't *Quartier* WESTERGOO liggen de *meeste steden*; namelyk:

FRANEKER westwaards van *Leeuwaarden* aan de vaart, die van gemelde stad naar *Harlingen* loopt. De stad is klein; zy heeft eene *Akademie*, gesticht in 1585, die voorheen in grooten bloey geweest is.

HARLINGEN ligt aan Zee, is na *Leeuwaarden* de grootste en aanzienlykste stad der geheele Provincie, en door den *koophandel* tamelyk welvaarende, ook is zy redelyk *gesterkt* geweest, en kan door eenen vyandlyken aanval gedreigd wordende, door 't openen der sluizen van rondom *in 't water gezet* worden.

BOLSWERT is landwaards in gelegen 1½ uur van de Zee, op eene boven 't ommeland een weing uitsteekende *hoogte*, waar van zy ook den naam schynt gekregen te hebben, als *hol* zynde in haare uitgestrektheid.

Zuid-Oostwaards van daar ziet men SNEEK en YLST digt by elkanderen liggen, mede twee *kleine plaatzen*; *Ylst* wordt by de *Friesen der Ylst* genoemd, en is naauwelyks meer dan een vlek.

WORKUM, voorheen *Wolderkum* geheeten, ligt by de Zee, waar door de stad by westerlyke harde winden in groot gevaar is.

HINLOPEN is een oope en *onbemuurde* stad, aan dezelve Zee gelegen, een klein uur Zuidwaards van *Workum.*

STAVEREN was voorheen de grootste, rykste en befaamste stad van gansch *Friesland.* Zy ligt op den westelyksten uitstekenden hoek van dit land, die de gedaante van een *Caap* heeft, uitziende op West-Friesland; door 't geweld der Zee baaren is egter die stad van tyd tot tyd in zo verre afgespoeld, dat er nu niet dan een gering overblyfsel van te zien is.

In 't gezigt dezer stad; Zeewaards in, is het zogenoemde

Vrouwe-Zand, vermaard door een bekend geval van zekere *ryke Vrouw* binnen *Staveren* woonagtig, waar van men 't verhaal vindt in de *Cronyk van Staveren*, gevoegd agter *A. Westerman Chr: Zeevaart pag.* 555.

Dit Quartier is ten platte lande verdeeld in *Negen* GRIETENYEN, als 1. *Menaldumera-deel.* 2. *Franekeradeel.* 3. de *Bilt* in de *Oude* en *Nieuwe* onderscheiden, 4. *Barra-deel.* 5. *Bardera-deel.* 6. *Hennaardera-deel.* 7. *Wonsera deel*, waar in aan de Zee ligt het dorp *Makkum*, vermaard inzonderheid door de *kalkbranderyen* van Zee-schulpen, welke onder den naam van *Friesche kalk* van hier afgehaald wordt. 8. *Wimbritsera-deel* en 9. *Hemelumer-oudefert*, hier in ligt het dorp *Molqueren* digt by *Staveren*, aanmerkelyk zo wegens de zonderlinge spraak der inwooners als wegens de verwarde plaatsing der huizen, welke maakt, dat een, die 'er niet zeer bekend is, over al stuit en nergens te regte kan raaken; hoewel dit laatste eertyds erger was dan nu.

III. In 't *Quartier* ZEVENWOLDEN, is de eenigste stad SLOTEN, niet verre van de *Zuider-Zee* liggende, klein van begrip, doch bekend wegens den menigvuldigen doortogt.

Dit *Quartier* vervat *tien Grietenyen*, namelyk: 1. *Gaasterland.* 2. *Lemsterland*, waar in ligt *de Lemmer*, een dorp daar door zeer bekend, dat de meesten, die uit *Holland*, naar *Friesland* reizen, met een beurtschip van *Amsterdam* hier belanden, en de reis dan verder landwaards voorzetten. 3. *Donia-Werstal.* 4. *Haskerland.* 5. *Utingera deel.* 6. *Aengwerden.* 7. *Opsterland.* 8. *Schoter-land*, daar in vind men 't *Hereveen*, een groot vlek, in 't welk zelfs in yder zevende Jaar de *Provinciale Synode van Friesland* gehouden wordt; digt by 't *Heereveen* ligt 't het ORANJEWOUD, een Lusthuis der Erf-Stadhouderlyke familie. 9. *Stellingwerf Oostereinde.* 10. *Stellingwerf Westeinde*, welke laatste de grootste van alle de Grietenyen is, behelzende 21 dorpen.

Behalven dit *vaste Land* behooren nog tot *Friesland twee Eilanden*, namelyk, *Ameland* en *Schiermonniksoog*, wordende 't water, dat deze Eilanden van Friesland afscheidt, het *wad* of ook in 't meervoudige de *wadden* genoemd.

Ameland staat egter niet onder 't bestuur van de *Staaten der Provincie:* het erkent geenen anderen Heer, dan zyn *Doorl: Hoogh: aen Heere Prins van Oranje*, die daarom onder zyne tytels heeft, *onafhangelyk Heer van Ameland.*

§. XVII.

De laatste en ook de laagste in rang onder de Provincien is:

Groningerland.

Welke mede den tytel heeft van eene *Heerlykheid*, en den naam draagt naar de stad *Groningen*, die 'er de *Hoofdstad* van is.

Deze *Provincie* wordt door de rivier de *Lauwer* van *Friesland* afgescheiden, zy is omtrent eens zo klein als deze, doch heeft anders in *lugts-en gronds- gesteldheid*, met dezelve zeer veel overeenkomst; uitgezonderd, dat 'er meer *koorn* groeit, en dat ook dat gedeelte daarvan, 't geen naast aan *Drente* paalt, meer *Hei*-en *Zandagtig* is.

Zy wordt bewaterd door de rivieren de *Hunse* of 't *Lependiep*, het *Damsterdiep*, en 't *Schuitendiep.*

In 't *algemeen* is deze *Provincie* onderscheiden in de STAD mee het daar onder behoorende *Regtsgebied*, en de OMMELANDEN: daarom wordt alles samen gemeenlyk STAD en LANDEN genoemd.

I. De Stad GRONINGEN, die de Hoofdstad der geheele Provincie en de eenigste is, die Stem *in Staat* heeft (maakende alleen 't *halve Lid van* Staat uit), heeft (naar men denkt) dien *naam* ontvangen van de *groene Weilanden*, die dezelve van alle kanten omgeeven Die Stad is groot en van binnen treflyk bebouwd: door derzelver gelegenheid bekwaam tot den *koophandel*, dien de ingezetenen sterk dryven. Zy is van goede vestingwerken omgeeven: hier is ook een zeer bloeijende *Hoogeschool*, gesticht in 1614.

In de Historien heeft deze Stad eenen roem behaald door de dappere verdeediging der Soldaten en Burgers, benevens de Studenten in 't vrugteloos beleg, door BEREND VAN GALEN *Bisschop van Munster* in 1672.

't Regtsgebied, tot deze Stad behoorende, wordt het GOORREGT genoemd, en behelst *negen dorpen.*

II. De OMMELANDEN zyn verdeeld in VIER QUARTIEREN.

1. 't Eerste is 'T WESTER-QUARTIER, en wordt dus genoemd, dewyl 't het Westelykste gedeelte der Provincie is, stootende aan *Friesland*; dit land is zeer vervuld van *boschaadjen.*

't Wordt weer *onderdeeld in verscheide byzondere land-*

schappen; als *Middagster*, *Vredewold*, *Langewold* en *Ruigewaerd.*

Men vindt 'er gene steden in, maar verscheide *dorpen*, onder welke *Grypskerke*, *Aduwert*, *Visvliet* enz. de voornaamste zyn.

2. *Hunsingoo*, zo veel gezegt als 't *Land aan de Hunse*, dewyl deze rivier aan de Zuid-Westzyde daar voorby stroomt.

Dit vervat ook verscheide *onderdeelen*, als de *Marren*, *Halve ambt*, *Ooster-ambt* en *Ubhinga.*

Daar in ligt de Schans *Zoltkamp*, aan den mond der *Hunse*, en eene menigte van dorpen.

3. 't *Derde Quartier* is FIVELINGOO, dus genoemd naar de *Fivel*, de rivier waar men hedendaags den naam aan geeft van 't *Damster diep.*

't Is onderdeeld in het *Hoogeland*, *Duirswolster*, en *Oostera.*

Hier vindt men DELF-ZYL, zo veel gezegt als *Delf-Sluis*, een sterkte aan den mond van de *Fivel*, zynde voorheen in eenen goeden staat geweest.

Ook DAM, in onderscheiding van andere plaatsen dezes naams APPINGA-DAM genoemd. Dit is een *groot vlek*, van binnen in alles naar een Stad gelykende, doch met geene muur noch graft omringd, dit vlek is zeer vermaard door eene *bloeijende paerdemarkt.*

4. 't OLDE-AMBT, wordt in 't *groote* en in het *kleine Old ambt* verdeeld.

Hier is WINSCHOTEN, een klein stedeken zynde voorheen maar een *dorp* geweest, doch door de Staaten in 1593 met *vestingwerken* omringd, om den *Spanjaarden* 't stroopen in die Provincie te beletten, 't ligt aan een *trekvaart*, die van *Groningen* naar de *Nieuwe Schans* gaat.

Digt daar by liggen de OUDE-WINSCHOTER-ZYL en de BRUGGE-SCHANS.

En meer ten Noorden op, een soort van een Caap, die 't water den *Dollert* eindigt digt by de dorpen *groot* en *klein Termunte* lei wel eer de OUDE-SCHANS.

Hier aan grenst ten Zuid-Oosten 't WESTER-WOLD, door de wandeling WESTWOLDINGER-LAND geheeten, 't welk wel op het *grondgebied dezer Provincie* ligt, en in veele *kaarten* zo uitgebeeld wordt, als of 't 'er werkelyk toe behoorde, doch anders onder de landen *der Generaliteit* gerekend wordt; gelyk 'er dan ook jaarlyks twee Heeren Gecommitteerden uit den *Raad van Staaten* derwaards gezonden worden, om de daar liggende *Schansen*, die ter

dekkinge dezer Provincie tegen 't *Munstersche* dienen, te bezigtigen.

Een dezer *Schansen* is de BOURTANG, liggende rondsom in eene weke *moerassige landstreek*, die deze plaats voor den vyand genoegsaam ongenaakbaar maakt, wordende daarom het *Bourtanger moeras* genoemd.

Daar aan volgen, meer ten Noorden, op de grenzen van *Oost-Friesland*, de OUDE of BELLINGWOLDER-SCHANS, ook de BELLINGWOLDER-ZYL, of Sluis genoemd, 1583 door WILLEM *van Nassauw*, gouverneur van *Friesland* gesticht, en van binnen met een Sluis voorzien, waar door 't water van de *Westwolder-Aa* kan worden opgestopt, 't welk dan de omliggende laage landen doet onderlopen.

Nader aan den *Dollert* ziet men nog de BONER-SCHANS, en de NIEUWE anders genoemd de LANGE-AKKER-SCHANS.

§. XVIII.

Tot een *aanhangsel* van de *Vereenigde Nederlanden* moeten wy kortelyk melding doen van 't Landschap.

Drenthe.

Dit wordt door sommige Aardsbeschryvers *verkeerdelyk* aangemerkt als *een deel van Overyssel*, en ook in eenige Kaarten dus verbeeld: dewyl het tot *Overyssel*, geene nadere betrekking heeft dan tot de twee andere daar aan grenzende Provincien, *Friesland* en *Groningerland.*

Eigenlyk is *Drenthe* een landschap op zich zelven, doch staande onder de *bescherming* van alle de *Nederlandsche Provincien;* gelyk ook '*s Lands Staaten*, die meest uit *Edellieden* bestaan, zyn *Doorl: Hoogheid* tot *Erf-Stadhouder* verkozen hebben, iets toebrengen aan de gemeene lasten tot de *Generaliteits rekenkamer*, en eindelyk een *bataillon Infanterie* onderhouden ten dienste van den Staat.

De *grond* is hier allerwege zeer *schraal*, bestaande meest uit *moerassige Veenlanden*, uitgezondert dat men op 't hooge eenige *bosschen* aantreft en eenige *weilanden* langs de boorden der rivieren.

ASSEN is de hoofd-plaats, daar de *zetel der Regeering is*, zynde maar een *vlek.*

Op de uiterste grenzen, digt aan 't *Graafschap Bentheim*, ligt KOEVORDEN tusschen de *moerassen* ingesloten; een

sterke plaats, die men voor den *sleutel* van *gansch Nederland* aan de Duitsche grenzen, heeft aan te zien; waarom dezelve ook op kosten van de algemeene Staaten onderhouden wordt, en met *Staats garnizoen* bezet. Zy is zeer vermaard geworden in de Oorlogen van 1672 en 1673.

Ook op de uiterste grenzen, doch aan de andere zyde, vindt men MEPPEL, een klein en ongesterkt stedeken, doch vry wel bloejende.

Ten platten lande is alles verdeeld in VI. zogenoemde DINGSPILEN of *Gerechtsbannen*, namelyk *Zuideveld*, *Beyle*, *Dieverden*, *Rolde*, *Noordeveld* en *Oostermoer.*

Daar liggen verscheide dorpen in, als *Roon*, en niet verre van daar de *Wulve-Schans*, *Zuidlaren*, *Rolde*, *Loon*, *Dieveren*, *Havelte*, *Koldeveen*, *Echten* naar welk dorp dat groote daarom liggende *moeras* 't *Echter-veen* genoemd wordt, *Zuidwolde*, *Zweel*, *Odoren* en daar by de *Valter-Schans*, *Emmen*, *Dalen* en daar by de *Schans ter Holle*, *Schoonebeek* en meer andere.

EINDE.

De Noord Zee
Zuyder Zee
Ameland
Vlieland
Texel
Aanwyzing der Tekenen.